

COPILĂRIE SUB TREI CÂRMUIRI

(Eseuri mozaice)

P R O L O G

Am în fața mea cei patru nepoți, bucuria și împlinirea vieții mele, și deodată îmi trece prin minte copilăria mea. Inchid ochii și caut să revăd prin ochii minții începutul și strada copilăriei.....

Primele mele amintiri sunt legate de strada XII numărul 68.

În primul moment gândul ne duce la "TWELFTH AVENUE" dintr-o metropolă de dincolo de ocean. Nu. Este vorba de strada XII din comuna rurală Fratelia sau Chișoda Nouă, situată la câțiva kilometri de Timișoara, care cu timpul a devenit comună suburbană ca apoi să fie un cartier mărginaș al Timișoarei.

Acolo mi-am petrecut primii ani de viață, până la debutul războiului, când din motive etnice am fost evacuați.

Dar cine sunt EU ?

Ca să știți cu cine aveți de-a face nu voi prezenta doar crâmpoșe din viața mea, ci voi prezenta pe scurt întreaga mea genealogie, de fapt, succesiunea cromozomială de-a lungul generațiilor, de la începutul începutului.

Genealogie

Suntem în anul 2009, dar după calendarul mozaic 5769. Considerând că, exceptând ultimul secol, o generație poate reprezenta aproximativ două decenii. EU în acest an 5769, la 76 ani, câți am, reprezint aproximativ generația numărul 285, filogenia unei succesiuni cromozomiale de 285 generații mozaice.

Desigur nu am dovezi certe, dar de trei generații toți membrii familiei mele au grupa sanguină B III, ceea ce poate pleda pentru origine asiatică. Dar diferențele fenotipice, nesemnificative, ale comunităților evreiești contemporane, în condițiile dispersiei multiseculare și a mixturii populaționale dintre evrei și neevrei, nu pot evidenția caracteristici genotipice specifice evreilor. Exceptând, poate, frecvența haplotipurilor cromosomului Y la cohaniți.

Dar ce pot să consider punct de pornire ?

Fără doar și poate „IZGONIREA DIN RAI”, sau în limbaj curent „DE LA ADAM și EVA”.

Să urmărim punctele nodale ale succesorilor începând cu „PĂCATUL ORIGINAR”.

Inceputul

Încep cu Abel, fiul lui Adam, apoi după mai multe generații, perioada „marelui potop”, Noe și Șem, fiul acestuia. Dintre descendenții lui Șem o parte s-au stabilit în Ur, dincolo de Eufrat, de unde după un timp au plecat spre nord în Aram unde au fost etichetați drept „IVRIMI”, în traducere „străini”. Abraham, cel mai reprezentativ dintre ei, părintele tribului ivrimilor, a dispus migrarea în Canaan, cu două milenii înaintea erei noastre. Succesorul lui a fost Ițhac, urmat de Iacob.

Era perioada canaaniană.

Iosif, fiul lui Iacob, vândut ca rob de către frații săi, ajunge în Egipt, este remarcat pentru istețimea sa, dobândește funcții de stat și în final faraonul îl numește guvernator al Egiptului, marcând începutul perioadei egiptene. În această perioadă, seceta s-a abătut asupra Canaanului, ceea ce a impus cumpărarea de alimente din Egipt. Reîntâlnirea lui Iosif cu frații săi a fost urmată de mutarea casei lui Iacob în Egipt și stabilirea în mănăstirea Goșem din delta Nilului. Urmașii lui Iacob au trăit ca păstori în Delta Nilului aproape patru secole, ca apoi să fie obligați la o viață de sclavi, care se sfârșește cu Moise, la 13 secole înaintea erei noastre, marcând perioada egipteană.

Moise obține eliberarea evreilor conducându-i spre răsărit prin pustiu. La poalele muntelui Sinai, după primirea decalogului, s-au cristalizat instituțiile legate de viața religioasă și primele forme de organizare ale viitorului popor israelit. După patruzeci de ani din momentul părăsirii Egiptului, Moise a murit lăsând cârma conducerii în mâna lui Ioșua care în fruntea unei armate bine organizate a cucerit Canaanul în decurs de șapte ani, cu douăsprezece secole înaintea erei noastre.

Ioșua a împărțit teritoriul cucerit la cele doisprezece triburi, care au acționat unitar atâta timp cât trăia Ioșua. După moartea lui, nelăsând un succesor autoritar, aceste unități teritoriale tribale acționau separat, expuși atacurilor popoarelor vecine. Din când în când își uneau forțele sub conducerea celui mai viteaz și energic care era proclamat judecător, sub al cărui conducere acționau până ce primejdia a trecut. Epoca judecătorilor se situează între 1200 și 1050 înaintea erei noastre, Cel care a înțeles necesitatea de a unifica triburile sub conducerea unui rege a fost Samuel, preot și judecător, care acționa pe tot teritoriul triburilor ca un înțelept

apostol al poporului. În urma unei viziuni a adunat pe bătrânii triburilor și l-a proclamat pe Saul rege în 1030 înaintea erei noastre.

Epoca regilor începe cu Saul (1030-1010), se continuă cu David (1010-970 și atinge apogeul cu Solomon (970-931). Sub Solomon țara cunoaște o înflorire nemaîntâlnită în toate domeniile, dintre care o însemnătate deosebită are înălțarea Templului din Ierusalim.

Un secol a durat regatul unitar. Moartea lui Solomon, dificultățile politice externe și interne, rivalitatea dintre triburi, a dus la destrămarea unității, formându-se două state – Israel, cuprinzând zece triburi, la Nord și Iudeea, locuit de două triburi, la Sud. Israelul avea o suprafață de trei ori mai mare decât Iudeea, dispunea de văi bogate și drumuri, pe când partea sudică era stâncoasă, secetoasă și săracă, aflându-se izolat în vecinătatea nomazilor din deșert. Israelul, în drumul expansiunii asiriene, a fost ciopărit continuu de teritorii mărginașe, iar pentru teritoriul rămas se plătea tribut. Asirienii realizau contopirea țărilor supuse prin deportarea locuitorilor în regiuni îndepărtate și colonizarea teritoriului cu învingătorii. Ultima fortăreață a cedat în urma asediului condus de regele Sargon al II-lea în anul 721, marcând sfârșitul regatului Israel, și al celor zece triburi (931-721).

Dar eu, mai bine-zis, stră-străbunul meu a făcut parte din regatul Iudeei, în fruntea căruia s-au succedat o serie de regi și după dispariția regatului nordic a existat până la anul 587 înaintea erei noastre. În acea perioadă se consemnează nenumărate războaie, dominația asiriană, apoi babiloniană. De menționat anul 586 când armatele lui Nabucodonosor cuceresc Ierusalimul, incendiază templul și îi deportează pe evrei în Babilon. Exilații au întemeiat așezări proprii, au căpătat de la babilonieni o autonomie a obștii și libertate spirituală, s-au organizat în comunități și au pus bazele sinagogilor.

În aceste condiții iudeii și-au păstrat tradițiile, credința, unii au dobândit funcții de stat. După un timp, după moartea regelui, o parte s-au reîntors, iar cei rămași, majoritatea, au marcat o nouă etapă cultural-religioasă, ce a culminat cu elaborarea Talmudului Babilonean, în limba arameică. În acest timp în Iudeea se succed ocupațiile persane, greco-macedoniană, dar după 445 de ani de dominație străină se redobândește independența politică. Apoi după 80 de ani se instituie protectoratul roman. În aceste condiții, pe tronul Iudeei urcă Irod I cu titlul de rege, între anii 37 și 4 înaintea erei actuale. De numele lui este legat reclădirea Templului.

La răscrucea dintre două ere

În jurul anilor iudaici 3750, la finele perioadei celui de al doilea templu, în plină dominație romană, Ierusalimul a reprezentat în continuare centrul iudaismului. Dar unitatea religiei mozaice a suferit multiple influențe din partea învățaților din Iudeea cât și din diaspora evreiască, în special din Babilon. Se consemnează diferențe interpretative cu privire la autoritatea de stat în ce privește primordialitatea laică sau spirituală.

Se conturează trei curenți principale, reprezentate de saducei, farisei și esenieni.

Saduceii constituiau casta aristocratică a preoților, conservatori pentru legile scrise, dar împăcați cu politica lui Irod care favoriza cultura greco-romană. Acceptau serviciul divin numai în templu și respingeau credința în viața de apoi.

Fariseii (parușimii), majoritari, preocupați de soarta națiunii, acceptau și legile orale, democratizând ritualul în înțelesul oamenilor și în acest fel au diminuat influența preoților. Credeau în nemurirea sufletului, viața de apoi și învierea morților. Pledau pentru concilierea dintre divin și uman.

Esenienii constituiau o castă ascetică, trăiau retrași în colectivități la marginea societății, dar erau admirați pentru virtuțile lor. Nutreau dorul după imperiul lui Dumnezeu neluând parte la agitația politică.

În acest context existau Hilel și Ioșua.

Hilel era originar din Babilon, unde a trăit 40 de ani, fiind recunoscut ca un erudit în iudaistică. A venit la Ierusalim pentru a studia Talmudul, atras de reputația maestrilor de aici, dar în scurt timp a fost recunoscut ca unul dintre cei mai importanți învățători ai perioadei. Modestia și dragostea lui pentru oameni a determinat să fie considerat un model de sfințenie. A fost fariseu.

Ioșua a copilărit în apropierea Ierusalimului. Copil fiind s-a remarcat prin cunoștințele lui în domeniul legilor iudaice, uimind pe învățații din Templu. În perioada dintre copilărie și maturitate se pare că a trăit într-o mănăstire tibetană. Carisma lui și calitățile sale oratoricești aveau o putere hipnotizantă, convingând auditoriul printr-o argumentație fascinantă. Bunătatea și solitudinea lui au subjugat pe cei din jur, oameni din diverse pătri sociale, care-l adulau și-l urmau. A fost un admirator al lui Hilel cu care se potrivea prin tot ce era uman. A fost esenian care a îmbrățișat doctrine farisee.

Ambii, Hilel și Ioșua, se remarcă prin noblețea inimii, puritate morală, sfințenie religioasă, iubire de pace, caracter binevoitor și blând. Amândoi credeau în apocalipsă (revelația divină), profetind învierea. Considerau prezența îngerilor alături de Dumnezeu, dar și existența unor ființe malefice – demonii.

Regula de aur pentru amândoi era umanismul, iar chintesența RELIGIOZITATEA SUPERIOARĂ, exprimat însă diferit – Hilel negând inumanul, pe când Ioșua întărind afirmația umană.

Hilel – SĂ NU FACI ALTUIA CE NU AI VREA SĂ ȚI SE FACĂ ȚIE !

Ioșua – FĂ CELUI ALT CE AI VREA SĂ ȚI SE FACĂ ȚIE !

În final:

HILEL a trăit până la adânci bătrâneți, până la vârsta biblică a lui Moise (120 de ani). În tot acest timp a fost un șef de școală care a propovăduit iudaismul în cel mai umanist mod.

IOȘUA a murit de tânăr aducând un mesaj nou inspirat de Sfântul Duh și făurind o religie a mântuirii lumii prin sacrificiul său.

Evident, în vremea aceea, stră-străbunii mei au urmat drumul bătătorit al urmașilor lui Hilel.

Emigrant în Europa

Reîntoarcerea din robia babiloniană, urmată de câteva decenii de viață în statul iudeu sub protectorat roman, cu numeroase mișcări sociale și războaie, culminând cu distrugerea templului și a statului iudeu (anul 71 al erei noastre), a fost urmată de o intensificare a exodului. În aceste condiții unul din stră-străbunii mei, din generația 182-185 s-a stabilit la Roma unde era deja de două secole o puternică comunitate iudaică.

În jurul anului 800, corespunzător generației 210-215, în condițiile multiplelor acțiuni antievreiești, se semnalează evrei strămutați în susul Rinului, către Flandra și spre est spre viitoarea Germanie, populând cele mai mari orașe. Această arie

Franco-Germană a fost denumită de evrei AȘKENAZIA, de unde și denumirea de evrei așkenazi, din categoria lor făcând și eu parte. Evreii rămași în Palestina, cei din țările arabo-musulmane, nordul Africii și peninsula Iberică sunt etichetați sefarzi sau evrei spanioli.

În următoarele secole, înmulțirea și răspândirea evreilor, în special în marile orașe din vestul europei, este însoțită de numeroase acțiuni antievreiești, persecuții, expulzări, acuze de utilizare a sângelui de creștin în scopuri rituale, pogromuri, măceluri, arderea cărților sfinte ale iudaismului. Se consemnează acțiuni alterne, obligarea creștinării și numirea în funcții de demnitari.

În secolul XII se răspândește acuzația de omor ritual, însoțit, de multiple acțiuni antievreiești. În 1215 papa Inocențiu III hotărăște ca evreii să poarte un semn distinctiv pe îmbrăcăminte și nu pot ocupa funcții publice. În aceeași perioadă se consemnează o puternică comunitate evreiască la Praga.

Corespunzător stră-străbunilor mei din generația 230, evreii prizoniți în Germania occidentală se stabilesc în Meckelenburg și Braunschweig. La Frankfurt evreii se bucură de protecția regelui Carol al IV-lea, iar ducele Frederic II acordă libertăți tuturor evreilor din Austria.

În 1247 papa Inocențiu IV combate acuzația privind utilizarea sângelui creștin în scopuri rituale și dispune încetarea arderii cărților sfinte evreiești, dar după două decenii papa Clement IV dă bula "Turbato Corder" care extinde prigoana inchiziției asupra evreilor, Thomas d'Aquino dă libertate suveranilor să dispună de bunurile evreiești, iar Louis cel Aspru ordonă expulzarea evreilor din Bavaria.

În anul 1300 populația evreiască din Europa de Vest și Centrală este estimată la 450.000 dintr-un total de 44.000.000.

În 1332 țarul Dușan al Serbiei conferă unele drepturi evreilor, în timp ce sunt prizoniți în Hildesheim (Prusia), izgoniți din Ungaria și masacrați în Rigendorf (Bavaria).

În 1348 se înființează ghetoul evreiesc din Nürnberg.

În 1420 revolta husiților în Boemia și Moravia duce la mărirea suspiciunilor credincioșilor împotriva evreilor din Europa Centrală, evreii sunt izgoniți din Austria de Jos, Viena, Bavaria, Moravia.

În 1451 sinodul din Augsburg ordonă ca evreii să poarte o pată galbenă pe haine iar peste un deceniu evreii din Frankfurt sunt forțați să între în ghetou, în timp ce regele Ungariei, Matei Corvin admite privilegiile evreiești.

În secolul XVI, în Germania și teritoriile din estul acesteia, evreii utilizează cu precădere limba idiș. Alternează măsurile antievreiești cu privilegii acordate. La fel și în secolul XVII, merită însă de menționat că în 1627 împăratul Ferdinand II acordă evreilor dreptul la comerț în toate târgurile din Boemia și Silezia, ceea ce a dus la dezvoltarea comerțului în Europa Centrală. În 1658 evreii dobândesc dreptul de a studia medicina la Universitatea din Königsberg.

Secolul XVIII se caracterizează prin îmbinarea măsurilor pro- și antievreiești. Maria Tereza decretează izgonirea evreilor din Tirol, Praga, și Boemia, dar încurajează angajarea lor în manufacturi. În fine, revoluția și constituția franceză declară evreii ca fiind cetățeni egali cu creștinii.

Nu știu, doar intuiesc, calea parcursă de stră-străbunul meu de-a lungul mileniilor. Presupusele puncte nodale sunt patriarhii, Moise și exodul, regii iudei, robia babiloniană, întoarcerea în Iudeea, războiul cu Roma, emigrarea la Roma, rătăcind prin imperiul Roman, stabilirea în aria Franco-Germană (Așkenazia), migrarea în zona Germano-Austriacă.

Vicisitudinile istoriei antievreiești, slalomul ce a ocolit asasinarea stră-străbunului meu, a permis semnalarea, ca punct nodal, secolul XVIII în Imperiul Austriac.

Numele meu este Schneider

Tatăl, Bunicul, Străbunicul, Stră-Străbunicul tot Schneider se numeau, deși nici unul nu era croitor. Desigur, unul dintre stră-străbunii mei de-acum vreo două secole a fost croitor undeva în Imperiul Austriac, iar în următoarea generație, fiul acestuia, fiul croitorului, era posibil Schneidersohn. Descendentul lui, nefiind croitor, și-ar fi pierdut sufixul dar și numele, dacă nu ar fi intervenit, în ideea asimilării, obligația de a lua nume germane.

Consemnăm anul 1787, în timpul domniei lui Iosif al II-lea de Habsburg, urmașul Mariei Tereza, când s-a impus cumpărarea numelui. Schneider era la îndemână, la un preț convenabil, semnifica o ocupație obișnuită ce s-a impus și pentru alte limbi, spre exemplu „croitor” în sârbește. Așa s-a ajuns să port și eu acest nume care mă onorează.

Ceea ce știu cu precizie e că străbunicul meu, corespunzător secolului XIX, generația 282, era băcan la Moșnița Veche, un sat între Timișoara și Buziaș. I se spunea șvabul din Moșnița Veche.

Buncii Schneider Ignatiu si Ema. 1932

Generația 283, bunicul meu, Schneider Ignățiu, avea o băcănie pe strada principală a renumitei stațiuni balneare Buziaș. Soția lui Emma, născută Spitzer, era originară din Lugoj.

Generația 284, tatăl meu, Acuziu - Akoș, s-a născut la Buziaș în anul 1906, s-a mutat la Timișoara în 1916, s-a căsătorit cu Barbara - Boris, născută Mezey, mama mea, în 1932.

În fine EU – generația 285, născut în anul 1933.

Mare noroc pe mine, succesiunea cromozomială a răzbit. Cu caracterul meu dificil, moștenind cele mai negative trăsături, în antichitatea romană aș fi fost aruncat în groapa cu lei, în evul mediu aș fi fost ars pe rug, dacă în anii 40 aș fi trăit mai spre vest aș fi fost deportat și gazat. De-a lungul generațiilor am supraviețuit epurărilor etnice, purificărilor sociale, practicilor nimicitoare în numele supremației de rasă, etnie, religie, clasă, de partid etc. Am supraviețuit totalitarismului de dreapta și de stânga și acum suport – dar trăiesc – în plină tranziție, la 76 de ani.

INAINTE DE RĂZBOI

5693 - 5711
(1933, 27 iulie - 1941, 21 iunie)

Casa părintească

1933 - anul în care m-am născut, un an de prost augur marcat de venirea la putere a lui Hitler. Acest trist eveniment nu l-am resimțit decât după câțiva ani.

M-am născut la casa cu numărul 68 de pe strada XII din Fratelia, asistat de moașa comunală, Kadar neni, care stătea la câteva case de noi. Avea o firmă sugestivă – o barză stând într-un picior, cu un bebeluș înfășat în cioc. Ani de zile am trecut pe lângă casa ei, deseori am întâlnit-o, întipărându-mi imaginea ei cu statura zveltă și fața zâmbărească.

Prima amintire ține de venirea pe lume a surorii mele, Ani. Aveam aproape doi ani. Aud și acum vocea mamei mele care mă chema din camera alăturată să-mi arate bebelușul. M-am oprit înmărmurit, frapat de păpușa din brațele ei și atras de ochii strălucitori care mă provocau, dorind să-i ating cu degetele și exclamând:

„ Are ochi, are ochi !”

A urmat o amintire cu o mare încărcătură emoțională. M-am trezit plângând în urma unui vis straniu. Stăteam în patul dublu unde dormeam alături de bunica mea, când prin ușa întredeschisă a apărut un lup care s-a postat cu labele din față pe marginea patului, uitându-se fix la mine. Am început să urlu de groază și în acel moment m-am trezit având alături pe bunica care mă mângâia cu mâna și cu vorbe liniștitoare. Am arătat cu mâna spre tabloul de pe peretele din față, înfățișând un câine ce se pregătea să sară spre o pisică ce se cățăra pe gard.. Era tabloul pe care-l priveam din pat, prima imagine la trezire și ultima la adormire, care acum îmi apăruse sub forma unui cosmar. Din camera de alături a apărut și mama mea cu surioara mea în brațe. Cu zambetul pe buze mi-a mângâiat capul până m-am liniștit.

Este interesant că același tablou se află azi pe peretele din față patului meu. Adorm și mă trezesc cu imaginea care de data asta mă face liniștit și optimist .

Cântatul cucului de la ceasul din hol m-a făcut să sar din pat și să țopăi prin cameră, apoi, de mână cu Edeș, bunica mea, am trecut prin hol și am coborât în bucătărie pentru fructuc.

Casa părintească avea un singur nivel, cu intrarea din curte. Urcând șapte trepte ajungeai la ușa de intrare care dădea într-un hol mare din care se deschideau trei uși: rima ușă la stânga era camera unchilor mei Carol și Otto, frații mamei. În față, prima ușă dădea în camera părinților mei cu surioara mea și alături, camera lui Edeș, unde stăteam și eu. În hol, lângă fereastră, aproape de tavan era un cuib de rândunică, locuit din primăvară până în toamnă de o pereche

de rândunele, cu pui ai căror piuit mă amuza în fiecare dimineață. Pentru ele, din primăvară până în toamnă, bunica lăsa fereastra de sus deschisă.

Din hol, coborând în curte, imediat la dreapta, era bucătăria și cămara, iar alături o cameră de servicii. În continuare era o grădiniță cu flori și un mic teren de joacă, cu o groapă de nisip și cu un huțuluș, la capătul curții era o cușcă stăpânită de Nero, un cățeluș blând și jucăuș. Urma curtea cu păsări dominată de găini și un cocoș pintenat al cărui cucurigu mă trezea în fiecare dimineață. Printre ei erau și găinușa Gretel și cocoșelul Hanzi, cu care mă jucam în timp ce Edeș strângea ouăle din cuibar. În continuare era o nesfârșită grădină cu pomi fructiferi.

Alături, despărțit de un gard cu o poartă, era depozitul de lemne, cu o clădire-birou. A fost domeniul bunicii, rămas de la bunicul Feri, comerciant de lemne din momentul stabilirii în Fratelia. Bunica a mai continuat cu această îndeletnicire, încă patru ani de la moartea bunicului, apoi a abandonat-o. Îmi amintesc că într-o seară, împreună cu bunica și cei doi unchi ne-am dus la gara Fratelia să așteptăm un transport de bușteni. Noaptea târziu a sosit transportul. Până atunci, în beznă noapții admiram luminile trenurilor ce treceau pe lângă noi.

Bunicii Mezey cu cei trei copii. 1927

Bunica mea, Anuș – Anna, pentru toți era Edeșanya - mamă dulce, pe scurt Edeș –era persoana numărul unu din casă. La înălțime depășea numai cu puțin un metru și jumătate, corpulentă, energică, deosebit de autoritară, așa cum trebuia să fie o soție de arendaș, care conducea moșii cu mulți argați, alături de Bunicu. Era originară din Bidovțe, Slovacia, o localitate la 14 km de Koșite, locuită predominant de evrei și țigani. Tatăl, străbunicul meu,

era un om învățat – rabin, născut și școlit în Polonia, un om arătos, respectat de toți. Când am vizitat localitatea, după aproape un secol, bătrânii din sat își amineau de Resovsky Mihai din povestirile bunicilor, un om la care mergea tot satul să se sfătuiască și să ceară ajutor la nevoie. Din spusele bunicii știu că a fost remarcat de un renumit scriitor care a petrecut câteva zile la Bidovțe, Jokai Mor, care l-a imortalizat într-o nuvela intitulată *Mihai cel Frumos*.

Soțul lui Edeș, bunicul meu, Mezey Ferencz Feri, era originar din Oradea, descendent al unei familii de unguri sâmbătari convertiți la iudaism la sfârșitul

secolului XVIII, pe vremea când sâmbătarii erau prizoniți de biserica de rit catolic și condamnați la pierderea drepturilor cetățenești. Acesta s-a produs în ciuda faptului că făcea parte din mica nobilime, dovadă litera y din numele de Mezey, obținut pentru o bravură legată de lupta împotriva turcilor, după care numele lui a fost înscris pe vestita piele de câine din palatul regal de la Buda. Bunicul Feri, după școala primară, a urmat o școală agricolă și de economie agrară, a lucrat câțiva ani ca intendent la diverși moșieri, apoi având recomandări excepționale, după ce s-a căsătorit, a fost arendaș la diverse moșii din estul Ungariei. A avut o statură impunătoare, elegant și energic, inspecta moșia călare pe un cal alb dresat în așa fel că dacă vedea o femeie frumoasă se oprea și necheza.

S-a căsătorit cu bunica mea la vârsta de 35 de ani, bunica avea 25. Au avut trei copii. La terminarea primului război mondial a cumpărat casa din Fratelia împreună cu depozitul de lemne, la recomandarea verișoarei preferate, Iren, care locuia în Timișoara după ce se casatorise cu Arnold Stern, funcționar la Fabrica de Pălării.

Tatăl meu, Acoș - Acuziu, s-a născut în 1906 la Buziaș, unde bunicul meu Ignațiu avea o băcănie, iar bunica mea Emma, originară din Lugoj, născută Spitzer, era croitoreasă. Tata a urmat școala primară la Buziaș, apoi, în timpul războiului s-au mutat la Timișoara unde a urmat patru clase la Liceul Israelit, după care a fost ucenic tâmplar, la renumitul meseriaș Stoiet. A fost un bărbat athletic, arătos, plăcut în societate, cânta la pian.

Mama mea, Boriş - Barbara, născută în 1912, a urmat opt clase la școala Notre Dame din Timișoara. S-a cunoscut cu tatăl meu la întâlnirile tineretului sionist. După o prietenie de doi ani s-au logodit în 1931, urmând să se căsătorească în primăvara anului 1932. Cu o săptămână înainte de căsătorie bunicul Feri, în plină sănătate, alergând să prindă tramvaiul 5 la stația terminus din Fratelia, a făcut un atac de cord și a murit subit. Căsătoria a fost amânată cu o lună, desfășurându-se în cadru restrâns. La un an de la căsătorie m-am născut eu, iar după alți alți doi ani s-a născut sora mea, Ani.

Tata lucra la atelierul de tâmplărie Palicico, bine cunoscut și apreciat pentru mobilierul artistic pe care-l producea. Lucra împreună cu meșterul Palicico și cei doi fii ai săi cu care a fost ucenic la Stoiet, rămânând foarte buni prieteni. Pleca la lucru dimineața devreme și se întorcea obosit după masă. Diminețile de sfârșit de săptămână și de sărbători, se așeza lângă mine în pat și cânta cântece copilărești hazlii: „Boți – boți tarka”, „Do, re, mi, fa sol, la, si, do”, despre hoțul de mere care-și umplea izmenele cu cele culese, curcanul și cântatul cu „hai-ra-re-țe-țe”. A fost foarte amuzant.

Mama mea era o femeie frumoasă și blândă, dominată de Edes. După ce a terminat școala, a rămas acasă cu probleme gospodărești stabilite de Edes, având grijă să nu iasă din cuvântul ei. Afară de asta făcea broderie și goblenuri și din când în când plimba cățelușa micuță Topși, cu blană albă cărlonțată. Seara la culcare adormeam cu poveștile ei : „ Capra cu trei iezi”, „Frumoasa din pădurea adormită”, „Scufița roșie” și multe altele.

Unchiul Carol, născut în 1914, după opt clase școlare, a fost ucenic marochiner, fiind un apreciat confecționar de poșete. În fiecare dimineață făcea gimnastică, iar după-masă, de trei ori pe săptămână mergea la antrenament de lupte libere. În rest stătea acasă și-și gătea singur mâncarea. Uneori, privindu-l cum face gimnastică, căutam să-l imit, iar el mă ajuta să fac podul și flotări.

Unchiul Otto, născut în 1917, a urmat patru clase primare și șase clase de liceu, întrerupând studiile la moartea bunicului. A făcut apoi ucenicia ca galvanizator. A fost o fire veselă, cu mulți prieteni și cu o intensă viață socială. Ne jucam de-a v-ați ascunselea sau ghici unde am ascuns bomboana sau prăjitura.

Până la vârsta de trei ani majoritatea timpului am petrecut-o acasă. Dimineța stăteam în bucătărie împreună cu bunica. Bunica, în timp ce pregătea mâncarea, îmi povestea, uneori îmi cerea ajutorul la ales boabe, la frământat aluat, la șters vase. Aveam locul meu, în fața unei măsuțe, cu un scăunel, de unde urmăream tot ce se întâmplă și asistam la dese vizite pe care le primea, fără să întrerupă lucrul.

Zilnic venea Mariška cu care se ajuta în timp ce vorbeau slovacă. Era o femeie mai tânără decât bunica, originară tot din Bidovče. A fost slujnica familiei și a rămas tot timpul atașată de ea, în toate peregrinările ei. Odată am întrebat-o pe Edes dacă sunt surori. Aproape că da – mi-a răspuns. Bunicul, ținea la ea ca..., aproape că-ți este bunică. La mutarea în Fratelia Mariska s-a măritat cu un slujbaș de la depozitul de lemne, Barna Arpad, și au avut o fată – Iuliška, prima mea prietenă.

Bucătăria, pe lângă mobilierul specific, avea agățată pe pereți farfurii pictate cu motive populare, în special florale, dar și câteva pânze cusute. Una dintre acestea m-a fascinat, rămânând în memorie și astăzi. Înfațișa un soldat în genunchi, întinzând o floare fetei în straie populare slovace. Erau și câteva cuvinte brodate, pe care mi le-a citit Edeș ori de câte ori îi ceream:

Boleraz, bolez / Zeleni bolez /
Prenocui suhaiko / Prenocui tu un nas.

Peste decenii, când am vizitat Bidovce, stând de vorbă cu o bătrână de vârsta mea, am recitat acest text. Mi-a spus că este un vechi cântec popular slovac de dragoste și l-a cântat așa cum pe vremuri mi l-a cântat Mariška. A fost un moment care m-a impresionat până la lacrimi.

Ghilani neni, o femeie în vîrstă, cu o statură impunătoare, athletică, veselă, cu mult farmec, venea de câte ori avea drum în sat. A umblat în multe țări ca artistă de circ, fiind renumită că boxa cu urși. De fiecare dată mă lua în brațe și dansa cu mine, apoi mă întreba unde e inima fetelor, despre care îmi vorbea deschis. Eu, rînd, am tras pantalonii și am arătat ce se vedea.

Surorile Müller, de vârsta lui Edeș, stăteau aproape de noi, veneau zilnic aducând de fiecare dată câte o atenție alimentară, ba lapte de capră, ba pui de baltă pane, ba câte un fruct sau prăjitură. Bunica vorbea cu ele șvăbește, amuzându-se, în timp ce eu savuram din bunătățile aduse.

Baba Sofi, o bătrână micuță, slabă, ușor gârbovită, venea întotdeauna cu cărțile de ghicit. De fiecare dată făcea preziceri. Bunica zicea că este vrăjitoarea satului. Avea un băiat, Costi, prieten cu Otto.

Doamna Mudrici, soția măcelarului din vecini, întotdeauna se plîngea de bătăile dese pe care le primea din partea soțului. Uneori apărea la noi și noaptea, fugind de urgia bețivanului. Avea un băiat, Milan, ceva mai mare decât mine, cu care m-am împrietenit.

Deseori veneau la noi țigani, mai ales femei, cu care bunica vorbea în limba lor. Intr-o zi curtea s-a umplut cu zeci de țigani gălăgioși, o întreagă șatră, împărțită în două tabere, căutând să explice ceva. Bunica i-a ascultat, apoi a vorbit cu ei cu calm și hotărâre. După un timp oamenii s-au liniștit și au plecat împăcați.

În vecini erau trei copii de vârsta mea, cu care mă jucam – Mudrici Milan, Szajko Bandi și Andrei Gajo. Era la ordinea zilei prinsa, jocul de-a ascunsa, dar și întreceri de fugă sau putere, deseori terminându-se cu certuri și bătăi urmate totdeauna cu împăcări la intervenția celor de acasă, deranjați de micile scandaluri și plânsete.

Din când în când veneau în vizită bunicul Ignățiu și bunica Emma. Aduceau dulciuri și povesteau despre năzdrăveniile din copilăria tatălui nostru.

De sărbători mergeam cu părinții în vizită la bunici, părinții tatălui meu. Luam tramvaiul 5 până la Piața Kutl și apoi în continuare tramvaiul 1 sau 2 până la Piața Traian și în imediata apropiere, în piața Romană, vis-a-vis de biserica Milenium era casa în care a locuit tata cu părinții lui, până s-a căsătorit. În aceeași casă locuia și pictorul Szuhanek bine cunoscut în Banat și Ungaria. La întoarcere ne opream la cofetăria italiană de lângă stația Maria.

Intr-o toamnă, tata m-a dus la bunici să stau acolo câteva zile. Ziua a trecut cum a trecut, cu joacă, plimbări, gustări, dar seara când să mă culc, am început să plâng cerând să fiu dus acasă. Cu toate insistențele, mângâierile și poveștile, nu m-au putut liniști, încât bunicul m-a îmbrăcat și am făcut calea întoarsă la Fratelia. Deja se întunecase și bunicul cu bastonul într-o mână și cu cealaltă ținându-mă, mergeam cu pași grăbiți. Am ajuns la poarta casei. Poarta închisă. Bunicul a ciocănit la fereastră cu bastonul și într-un târziu se facu lumină în cameră și apară Edeș mirată. Repede a coborât și a deschis poarta. Am sărit în brațele ei.

Mult timp am simțit regretul pentru atitudinea mea, căci a fost ultima mea întâlnire cu bunica Emma, care a murit subit după câteva săptămâni. De moartea ei aflasem după un timp, când bunicul venise să-și ia rămas bun înainte de a pleca în Ungaria, la Szeghed. Atunci am aflat că tata are o soră, tanti Berta, din prima căsătorie a bunicului. Mama lui tanti Berta a murit la nașterea ei. Tanti Berta era mai mare cu zece ani, a rămas la casa din Buziaș alături de bunica Emma, de care era foarte atașată. S-a căsătorit cu Varga Marton, un tânăr funcționar din Mako, cu care s-a cunoscut într-o vacanță de vară petrecută acolo la bunicul din partea mamei. Ulterior s-au mutat la Szeged. Când bunicul urma să se întoarcă, am fost cu tata să-l așteptăm la gara din Arad. În trenul din Arad la Timișoara, bunicul povestea despre Berta și soțul ei Tibi, cât și fiul lor Ianoș, verișorul meu, cu opt ani mai mare.

Am avut parte și de un eveniment trist, înmormântarea unei fete, Aranka. Am fost cu Edeș la cimitirul din capătul satului. Sărmana fetiță, ceva mai mare decât mine, a fost deseori la noi împreună cu tatăl ei, prieten cu unchiul Carol. Cu un an în urmă, băuse din greșală sodă caustică. A fost alimentată printr-un tub ce intra prin burtă, iar când venea la noi mesteca bunătățile oferite de Edeș și apoi le scuipa în găleată. Tragedia ei m-a impresionat profund.

Odată cu venirea primăverii, duminica de dimineață, în fața casei noastre, s-au adunat un grup numeros de tineri din sat. Venise și un militar care le explica ceva, după care s-au încolonat și în pas de marș s-au îndreptat spre capătul satului. La amiază s-au întors, așezându-se pe banca din fața casei și pe iarbă. Bunica a adus apă, pahare și biscuiți. Așa a fost până toamna. Erau exerciții de pre-militărie. La începutul toamnei, unchiul Otto a fost convocat pentru satisfacerea stagiului militar, la Babadag în Dobrogea.

Grădinița

În toamna anului când am împlinit patru ani am fost înscris la grădiniță. Era grădinița germană situată nu departe de noi. Mergeam împreună cu prietenul meu Bandi, însoțiți de doamna Szajko. Deși nu știam prea multe cuvinte germane m-am acomodat rapid cu copiii și domnișoara Grete, o educatoare tânără și frumoasă care ne învăța cântece vesele și diverse jocuri. Primăvara am început să pregătim un program de cântece, poezii și piesa Albă ca zăpada și cei șapte pitici. Eu am fost al cincilea pitic. M-am amuzat cântând „Haiho-haiho”. Serbarea de sfârșit de an școlar, ținută la restaurantul elegant al satului, în fața părinților a constituit cel mai mare eveniment trăit de mine până atunci. Ziua următoare, duminica, am participat la „Kirvai”, cu toată grădinița. Lumea s-a adunat în costume populare în fața bisericii catolice, de la capătul tramvaiului 5. În față era fanfara urmată de o mulțime de drapele scoase din biserică și de poporul dominat de tineri și copii cântând și dansând.

În același timp au fost remarcate persoane având ținută discordantă cu majoritatea și evenimentul. Tineri cu pantaloni negri, cămașă brună, având în diagonală ce trecea peste umărul cu epoleți o curea neagră, iar pe cap aveau o șapcă neagră cu cozoroc, în față având și o insignă cu zvastică. Mulțimea a înconjurat biserica și apoi s-a îndreptat spre restaurant. De-o parte și alta a coloanei erau ceilalți săteni aplaudând și apostrofând pe unii din coloană. Nu am mers până la capăt, căci după un timp Edeș m-a dus acasă.

Vara a trecut repede, cu joacă. Duminicile mergeam cu unchiul Carol la gârle de dincolo de calea ferată, în partea dinspre sat era nisip în care ne jucam și din când în când intram în apa mică până la genunchi. Adulții se avîntau în larg până la păpuriș și uneori apăreau cu câte o lipitoare prinsă de piele, de care scăpau punând sare pe animal. Am fost atent supravegheați să nu ne depărtăm de mal. Într-un moment de neatenție Ani s-a dus mai departe și a dispărut sub apă, doar părul se mai vedea plutind. Unchiul Carol s-a repezit spre ea și a scos-o învinățită și schimonosită de spaimă. Din fericire totul s-a terminat cu bine, dar ea nu s-a mai apropiat de apă niciodată.

Într-o dimineață unchiul Carol nu s-a dus la servici, stătea palid în pat cu mari dureri de burtă. Bunica stătea lângă el cu un lighean în care erau urme de sânge de la vărsătură. Mama i-a dat apă cu bicarbonat. Mai târziu, bunica m-a luat de mână și ne-am dus la medicul satului, domnul doctor Munteanu, care locuia lângă Primărie: Edes a spus despre ce este vorba și l-a rugat să vină acasă să-l vadă. Am ajuns acasă și la scurt timp a venit și domnul doctor. A explicat că trebuie să stea în pat, i-a prescris medicamente, iar după masă a revenit cu un vas în care a pus apă cu niște prafuri. Vasul continua cu un tub cu

Feri, 2 ani, unchii Otto si Carol. 1935

picurător, iar capătul l-a introdus în fund. Așa a rămas câteva zile, fără să fie permisă măncarea. După câteva zile a scăpat de tub, putea să se scoale, dar avea voie numai anumite mâncăruri pe care Edeș le prepara cu multă atenție, respectând cu strictețe indicațiile domnului doctor, care venea zilnic să-l examineze.

Așteptam cu nerăbdare toamna să mă duc iar la grădiniță, să-mi reîntâlnesc prietenii de acolo. Nu a fost să fie așa, căci cu câteva zile înainte de a merge la grădiniță a venit la noi doamna Szajko,

mama prietenului meu Bandi, plângând că nu pot urma grădinița germană pentru că sunt evreu. Așa am luat la cunoștință, la vârsta de cinci ani, de discriminarea rasială.

Așa că al doilea an am mers la grădinița românească, situată nu departe de noi, lângă biserica ortodoxă. În prima zi, m-a dus mama și m-a prezentat la doamna educatoare, tanti Rodica, care m-a luat de mână și m-a dus printre copii cu care repede m-am împrietenit. Stiam românește, așa că nu am avut probleme ca să mă înțeleg cu ei și să pot urmări poveștile cu „Făt frumos”, zâne și zmei. Au fost și lecții despre sat, oameni și animale, cum trebuie să mâncăm și să ne purtăm. Mi-au plăcut mai ales jocurile cu cântece: „Coroana e rotundă”, „Am pierdut o batistuță”, cu atât mai mult cu cât mă țineam de mână cu fetița doamnei educatoare, Doinița, pe care am îndrăgit-o din prima zi. Uneori trecea pe la grădiniță soțul lui tanti Rodica, un bărbat voinic, elegant îmbrăcat.

Grădinița fiind aproape, mă duceam singur. În drum spre grădiniță mă întâlneam cu fiul brutarului care, cu un coș mare pe spate ducea produsele comandate acasă. Nouă ne aducea zilnic pâine și cornuri. Un corn îmi revenea mie și-l duceam la grădiniță să-l mănânc de gustare în pauza de ora zece.

Uneori cotrobăiam în noptiera lui Edes, cu multe obiecte rămase de la bunicul Feri. Mă tenta în special un ceas de buzunar, pe care-l trăgeam și-i urmăream tic-tacul. Când auzeam că vine Edes, puneam la loc și închideam sertarul. Ceasul însă mă obseda, așa că într-o dimineață am pus ceasul în buzunar și în drum spre grădiniță, la câteva case de noi, m-am așezat la marginea șanțului de lângă drum, am scos ceasul din buzunar și am deschis capacele urmărind mecanismul cu roțițele și cu un bețișor mișcam câte una dintre ele. La un moment dat, am văzut-o pe Edeș în fața mea, încruntată. O vecină m-a văzut și a alarmat-o. Când am venit acasă de la grădiniță, am primit o bătaie de pomină cu lingură de lemn, sculptată și pictată cu motive populare maghiare. Lingura aceasta o păstrez cu sfințenie în vitrina cu bibelouri, împreună cu ceasul bunicului.

Iarna acelui an a fost deosebit de bogată în zăpadă și tata ne plimba duminicile cu sania pe strada noastră și ne luptam cu bulgări, căutând să-l țintim cât mai bine. Având de făcut niște reparații la nenea Farcaș din strada vecină s-a înțeles cu el să facem o plimbare cu sania lui, trasă de cei doi cai din gospodărie. Așa că într-o duminică dimineața, bine înfodoliți, am fost urcați în sanie alături de tata, având pe capra saniei pe nenea Farcaș, dând bice cailor. Am gonit spre susul străzii și am cotit spre stânga, pe calea Șagului. Am trecut de Fratelia, apoi în plin câmp, am lăsat în urmă fabrica de cărămizi și apoi am cotit spre satul Șag, până la podul peste Timiș. Acolo ne-am oprit să ne dezmoțim și apoi, înapoi spre casă. Am mâncat cu poftă și am adormit buștean până după-masă târziu.

La sfârșitul iernii, camera de servicii din curte a fost închiriată domnului Kovesi, un sculptor venit la Timișoara din Turda, care și-a amenajat un atelier unde sculpta mici figurine bibelou, realiza apoi tiparul în care turna materialul care se întărea și în final, pune în cuptor să devină ceramică. Mă uitam la el fermecat de manevrele lui vrăjitoarești. A stat la noi aproape un an și la un moment dat nu a mai apărut. Mult timp după aceea mă jucam cu figurinele nefinisate rămase de la el.

Unchiul Dezső. 1942

Primăvara, când în sat vecinii noștri sărbătoreau paștele și ne aduceau ouă colorate și prăjituri, bunica m-a dus la Timișoara, la Sinagogă, să luăm mașes, pasca, de sărbătoarea paștelui evreiesc, Pesah, iar peste două zile am intrat în sinagogă, unde la parter se rugau în cor, zgomotos, bărbații, iar la etaj, în liniște, femeile. Mă plimbam ba în curte și discutam cu băieții, ba în templu. Spre amiază, când slujba s-a terminat, bunica m-a strigat să vin lângă ea și m-a prezentat lui Dezso baci, unchiul meu, fratele bunicului Feri. De atunci, când mergeam cu bunica la Sinagogă, am stat lângă el și-l urmăream un timp cum se roagă. Știam că oamenii se roagă, căci în fiecare vineri seara, bunica și mama, aprindeau lumânări și se rugau, ținându-ne de mână pe mine și pe Ani.

Din când în când, bunica și mama adunau ciorapii care trebuiau cârpiți și haine descusute sau cu nasturi lipsă, pentru a le repara. Participam și eu la acțiune, căci bunica m-a învățat să cos nasturi și găurile de la ciorapi.

Vara, de ziua mea, când am împlinit șase ani, am primit cadou o bicicletă. Am învățat repede să merg cu ea, și goneam prin sat, urmat de grupul de copii din vecini. Unii dintre ei au învățat să meargă pe două roți cu bicicleta mea. Dar cea mai mare parte a timpului jucam ascunsă, aruncatul pietricelelor la țintă, cățăratur pe copaci și câte altele. Mai rar stăteam la masă să jucăm moara, popa prostu, nu te supăra frate sau domino. Uneori organizam expediții prin grădini, la capătul satului sau pe câmpul și pășunile dintre Fratelia și Chișoda veche. Din când în când, duminica după-masă, îmbrăcați frumos, mergeam la cinematograful Papp de lângă biserică și stația de tramvai. Primul film văzut de mine a fost Albă ca zăpada și cei șapte pitici. M-a impresionat până la lacrimi. Am mai văzut filme cu Stan și Bran, cu Shirley Temple, de care m-am îndrăgostit. Dar cel mai mult mi-a plăcut Tarzan, regele junglei, după care ne jucam de-a Tarzan în grădina noastră. Mama mi-a povestit că a cunoscut familia lui Johny Weissmuller, Tarzan, originar din Freidorf, satul vecin.

Toamna am continuat, al doilea an, în grădinița românească. Afară de jocuri, ne-am amuzat cu litere și cifre, socoteli. Era anul pregătitor pentru școală. Într-o zi a intrat în clasă soțul educatoarei noastre. Pentru prima dată l-am văzut într-o ținută militărească, cu pantaloni negri și cizmă, cămașă verde. Era grăbit și agitat, a venit să-și ia rămas bun de la soție și fetiță. Doamna educatoare a rămas un timp întristată și tăcută. După câteva săptămâni, pe neașteptate, a venit în clasă un funcționar al primăriei, înmânându-i o scrisoare. La citirea scrisorii, tanti Rodica a leșinat, iar Doina a început să plângă. Au lipsit multe zile, timp în care am fost împreună cu grupa mică. Când au revenit, erau îmbrăcate în negru. Atunci am auzit pentru prima dată cuvântul legionar.

Serbarea de sfârșit de an la grădiniță a fost cu poezii, cântece și dansuri naționale. În final au fost prezentați cei care părăsesc grădinița și vor deveni școlari, printre care mă număram și eu, alături de Doina, pe care o voi revedea abia după șapte ani.

În clasa întâia

În vara lui 1940 am împlinit șapte ani. Am fost sărbătorit în familie și cu prietenii mei din vecini, la care s-a adăugat Ioșca Horvath, un văr din partea bunicii Emma. Ioșca stătea de o lună în casa din fostul depozit de lemne, împreună cu bunicii săi, domnul și doamna Bergmann care s-au mutat la noi temporar căci locuința lor din Timișoara a fost deteriorată în urma unei ploi torențiale. Dintre darurile primite am remarcat un ghiozdan, penar cu toc, penițe, creioane, negru și colorate, caiete și un abecedar. Încep pregătirile pentru școală. Pentru început vreau să cunosc literele și cifrele, apoi încep să silabisesc cuvinte.

Cu mama, Boris, și Ani, sora mea. 1942

La sfârșitul verii am fost la școală să mă înscriu. Am pornit de dimineață cu mama pe jos până la biserică, la capătul tramvaiului cinci, apoi ne-am dus cu tramvaiul până la stația strada Frobl, unde am coborât. Mama mi-a atras atenția că trebuie să țin minte drumul, căci voi veni neînsoțit la școală. Am mai parcurs acest drum de câteva ori, însoțind-o pe Edeș la sinagogă.

Kilometricul drum, larg ca un bulevard, locul târgurilor de marți și vineri, înțesat de tejghele și tarabe, cu de toate, la îndemâna unei lumi pestrițe. Am trecut lângă prăvălii evreiești, apoi am traversat intersecția cu strada Preyer, îngustă și întunecoasă, unde se imbulzeau pietoni bărboși în caftan. Copii de diverse vârste se jucau zgomotos în plină stradă, aruncându-și vorbe de-a valma în limba română și idiș.

Am ajuns la sinagogă, un edificiu ce domina casele din jur, având pe frontispiciu tablele legii, iar ceva mai jos o nișă cu o stea în șase colțuri. Am intrat în curtea sinagogii, pe lângă o clădire veche, joasă și întunecoasă, în care de sărbători, prin geamuri minuscule, la lumina palidă a lumânărilor se zăreau bărbați înfășurați în tales care se rugau zgomotos, înclinându-se ritmic. Acum însă, în incintă erau

băieți de vârsta mea și mai mici, cu tichie și perciuni, repetând în cor frazele rostite de rebe, conducător al hederului.

Mai încolo, la capătul curții se ridica, impunătoare, clădirea etajată a școlii, cu o ușă masivă în centru, iar deasupra porții se putea citi: ȘCOALA PRIMARĂ CONF. IZR. ORT. TIMIȘOARA IV. Am fost întâmpinați de o doamnă nu prea înaltă, plinuță, între două vârste, cu o față nefardată, ridată, dominată de o privire blândă, umbrită de un păr roș-arămiu decolorat. S-a prezentat, Serena Hirsch, învățătoarea clasei întâia. M-a întrebat care este numele meu evreiesc. Am rămas nedumerit, dar mama i-a spus.

Acasă am cerut lămuriri de la bunica. Ea mi-a explicat clar, cu toate amănuntele. Copiii creștini sunt botezați la câteva zile de la naștere, prenumele fiind numele de botez. La evrei este altfel, ei nu sunt botezați, ci băieții în a opta zi sunt tăiați împrejur, adică li se taie capătul puțucii. Este ritualul reprezentând legământul lui Abraham cu Dumnezeu și de atunci se face la toți băieții. Să știi, mi-a spus ea, că tu nu trebuia să fi tăiat împrejur căci așa te-ai născut, la fel ca și Moise. Tu ai un prenume Ferentz – Feri, Francisc pe românește, iar numele tău evreiesc este Haiem ben Tvi, Haiem, numele pe care l-a avut și bunicul tău Feri și ben Tvi, fiul lui Tvi, adică al tatălui tău Akoș.

Peste câteva zile am pășit pragul clasei întâia, împreună cu vreo douăzeci de fete și băieți, întâmpinați de învățătoarea noastră. Dintre fete am remarcat de la început pe Eva Schwartz și Clara Taub, deosebit de drăguțe, iar dintre băieți cunoșteam deja pe Moși Gross și pe Emeric Klinenberg, cu care m-am jucat în curtea templului de sărbători. La aceștia s-a adăugat Shai Hemli, un copil palid, plâpând, care venea la școală ținut de mână de învățătoarea noastră.

În fiecare zi orele erau axate pe scrisul și cititul silabelor și cuvintelor românești, alternând cu semnele scrierii ebraice, precum și cu cifrele legate de adunare și scădere. Nu lipseau nici povestirile cu tâlc, specifice copilăriei, larg comentate de noi. După-masă, acasă, discutam cu prietenii mei din vecini despre cele învățate și auzite, fiecare lăudându-se cu școala lui.

Intr-o iarnă geroasă, de Bobotează, împreună cu Ossi Klein și Moși Gross, după școală, ne-am alăturat zecilor de oameni care se îndreptau spre Bega, pentru a urmări aruncarea crucii de pe pod de către preot și scoaterea acestuia de câțiva tineri temerari care se aruncau în apa cu gheață pe mal.

Demult nu o mai văzusem pe doamna Weissgerber, o prietenă a lui Edeș, care locuia pe strada ce ducea spre gara Fratelia. A venit la noi într-o duminică dimineața. Știam că avea o fată care s-a căsătorit cu un an în urmă cu un fotbalist din Oradea, Edeș fusese la biserică cu ocazia căsătoriei religioase. După nuntă s-au mutat în Oradea, și doamna Weissgerber era necăjită căci, de când Bihorul a fost cedat Ungariei, comunica greu cu fiica ei, care s-a mutat cu sotul la Budapesta cu fotbalul, și si-a schimbat și numele din Peciovski în Perenyi. Unchii mei care mai ascultau uneori la radio transmisiile de fotbal de la Budapesta, au auzit de un mare fotbalist cu acest nume.

Primăvara, într-o seară, au apărut pe stradă un grup mare de soldați călare, cu uniforme ce nu mai văzusem. S-au oprit în fața măcelăriei Mudrici, apoi au intrat în curte. Erau militari germani care s-au cazat acolo, profitând și de uriașul grajd

care altădată adăpostea vite. Au stat câteva zile, timp în care grupul de copii sub conducerea lui Milan am fost să căscăm gura la priveliştea nemaivăzută şi la popotă să gustăm din cafeaua destinată soldaţilor. După plecarea lor, Milan ne-a spus că s-au dus spre graniţa cu Sârbia.

Edeş zicea ca toate acestea înseamnă că războiul bate la uşă. Aşa a şi fost !

RĂZBOIUL ȘI DICTATURA

5711 - 5714

(1941, 22 iunie – 1944, 23 august)

Evacuarea

La începutul lui iunie 1941 a început vacanța mare după clasa întâia. Cu prietenii mei din Fratelă am făcut planuri de joacă și hoinărelile. Puține zile ne-a fost dat să ne bucurăm împreună, căci știri îngrijorătoare despre iminența războiului cu participarea României a determinat pe cei ai casei să restrângă joaca și mai ales hoinărelile. Părinții mei și ceilalți din casă se așteptau la ce e mai rău, cu toate că vecinii au căutat să-i liniștească.

Cu o zi înainte de începerea războiului s-a dat ordinul de evacuare pentru evrei, cu obligația de a se muta în oraș, cu minimul necesar pentru trai.

Dimineața m-am trezit de forfoteala din casă. Se împacheta, mobilierul era dislocat. În fața casei staționa o căruța cu platformă, în care tata și unchii mei încărcau o parte din mobilierul bucătăriei, patul rabatabil și două divanuri. Căruța a plecat împreună cu unchii mei. În curte, domnul Barna aduna păsările în cotețe ca să le ducă la piață pentru vânzare. În același timp bunica împărțea diverse piese de mobilier vecinilor care se angajau să le păstreze cu grijă. Lăzi și geamantane au fost duse acasă la familia Barna. Între timp, a doua căruță cu patul mare din dormitorul lui Edeș și al meu, cât și dulapul de acolo, precum și lăzi conținând vase și haine a fost gata de plecare. Am urcat lângă vizitiu împreună cu Edeș. În același timp, părinții cu sora mea Ani au pornit spre tramvai, încărcăți cu bagaje. În fața casei s-au adunat vecini și cunoscuți. Surorile Muller, doamnele Mudrici, Gajo, Szaiko, Ghilani neni, baba Sofi lăcrămau. Prietenii mei stăteau triști, crispați, cu privire tulburată.

Căruța a pornit în susul străzii, spre calea Șagului, lăsând în urmă casa moașei Kadar, trecem pe lângă casa familiei Glauber, în aceeași situație ca noi, ajungem la capătul străzii la băcănia doamnei Steiner, unde făceam cumpărăturile, era închisă, cu un anunț lipit de ușă, și o cotim la dreapta. Mă uit întrebător spre Edeș: Unde mergem ? În noua noastră locuință, strada Ion Vasi 20, răspunde ea cu un timbru tăios.

Ajungem la linia de tramvai, continuând drumul spre Timișoara. Trecem pe lângă cimitir, cotim pe strada Porumbescu, o stradă lungă, care parcă nu se termină. Ajungem la piața Lahovari, dar înainte de aceasta o cotim pe lângă casa din colț pe care scrie Farmacia Sarga. Înaintăm pe strada Coroana de Oțel, trecem de primul colț, strada Memorandului și la colțul următor apare scris strada Ion Vasi. Cotim spre stânga, pe o stradă pietruită cu bolovani de râu și străjuită de copaci masivi, înalți, cu coroană bogată. Trecem pe lângă fabrica de sifoane Hercules, și după câteva case apare numărul 20. Este o casă cu un etaj, cu două caturi despărțite de o poartă masivă cu două corpuri. La stânga porții, pe perete remarc un înscris: C. N. R.

De după poartă apar unchii mei, deschid larg poarta și înțrăm în curte până la capătul ei, în dreptul ușii avînd sus tăblița cu numărul 5. Am ajuns !

Strada Ion Vasi 20

Locuința era compusă dintr-o cameră, o bucatărie și o cămară. Camera era mobilată cu un pal dublu, un dulap, o dormeză, o masă și patru scaune. In bucatărie la cuptorul existent s-a adăugat o dormeză, un pat rabatabil, un dulap, o masă și trei scaune, iar în cămară tata a montat rafturi. Bucătăria dispunea de chiuvetă cu apă la robinet și scurgere. Nu exista curent electric, iluminatul a fost asigurat de lămpi cu petrol. La subsol era și o nișă pentru depozitarea lemnului de foc.

Aceasta a fost locuința familiei noastre formată din șapte persoane. In cameră dormea bunica pe divan, iar în patul dublu mama, tata, sora mea și cu mine. In bucatărie dormeau unchii mei. Imediat după ce ne-am aranjat, Edeș a scos din poșetă Mezuză, un mic cilindru de celuloză, conținând un pergament cu citate din Biblie, demontată la locuința din Fratelia, și l-a fixat de tocul din dreapta ușii de la intrare. Să fim feriți de necazuri.

După ce am mîncat ceva, am ieșit în curte. Mă așteptau deja copiii din vecini, de vîrsta mea, Robi Lang și Pipi Toth, cât și ceva mai mari, frații Mihai și Gheorghe Leucean. Ne uitam curioși unul la celălalt, Pipi a spart gheața, propunînd să jucăm ascunsă. Ne-am imprietenit repede. Am ieșit apoi la stradă și ne-am cățărat pe pomi, strigînd unul pe celălalt.

Casa cu numărul 20 era cu cei mai mulți locatari din zonă, de vîrste, etnii și condiții sociale diverse, discuțiile dintre ei erau interminabile, de multe ori zgomotoase, de unde și denumirea de kraval haus - casa scandalurilor. Această casă aparținînd comunității evreiești era romanizată (C.N.R.), dar formal era socotită ca și a comunității. Așa am obținut noi și încă două familii locuința.

In zilele următoare, din discuțiile copiilor am aflat despre locatarii casei. Apartamentul 1, la stînga porții, era ocupată de soții Moldovan, funcționari, de vîrstă mijlocie. Apartamentul 2 era locuită de doamna Schiller, bătrână văduvă cu fiica ei, funcționară. In apartamentul 3 stătea familia Ohrenstein, un bătrîn pensionar liniștit, mic de statură și o doamnă înaltă, energică, bine cunoscută în cartier ca ghicitoare în cărți și cafea cât și tîmăditoare cu leacuri numai de ea știute. Apartamentul 4 era a familiei Salyo. Domnul, de vîrstă medie, șeful grupului etnic german din cartier, doamna, subordonată total capriciilor soțului, în fiecare după masă bara trecerea din fața locuinței ca să nu i se perturbe somnul, și o fată voinică milităroasă, îmbrăcată băiețește, elevă de liceu. In apartamentul 5 stăteau noi cei șapte. Urma apartamentul 6 cu familia Gross, Șambre-Alexandru, ziarist, Roji, casnică, ambii de vîrsta părinților mei și în situația noastră de evacuați, și un băiat Gyuri, de vîrsta surorii mele Ani, care locuia cu bunicii pe strada Frobel și venea rar pe la părinți. Apartamentul 7 era locuită de familia Leucean. Domnul de vîrstă medie, agent la poliție, civil, doamna, casnică și doi băieți, elevi, cu 2-3 ani mai mari decît mine. Aveau un radio care era ascultat toată ziua, uneori cu fereastra deschisă încît se auzea până la jumătatea curții. Deseori domnul aducea copiilor jucării mecanice noi, de fabricație germană, pe care le priveam cu curiozitate, dar și cu invidie. In apartamentul 8 locuia doamna

Neiss, o femeie corpolentă, servitoare la diverse case, cu băiatul de vârstă mea care stătea rar pe acasă, și un domn invalid, soțul neoficial al doamnei. Apartamentul 9 era al părinților domnului Salyo, veșnic nemulțumiți și gălăgioși. Urma apartamentul 10, familia Gotter. Doamna era portăreasa casei, domnul era benzinar la benzinăria din cetate. Când venea acasă, seara, aducea un bidon de petrol, cumpărat de locătari pentru lămpi de petrol și lămpi de gătit. Aveau două fete adulte, necăsătorite, muncitoare la o fabrică de textile. Apartamentul 11 ocupat în același timp cu noi și în aceeași situație, de doamna Telcs, văduvă, de vârstă lui Edes și fiul, ceva mai mare decât unchii mei. La fațadă, era apartamentul 12 cu familia Ștefănescu și apartamentul 13, cu familia Varadi, perechi relativ tinere, funcționari.

Parterul avea în fața fiecărui apartament câte o grădină de flori și pomi ornamentali. Între apartamentul 3 și 4 erau cotețe de ținut găini, rațe, găște, iar între apartamentul 9 și 10 era spălătorul, cu cazan de fiert rufe, iar alături grupul sanitar cu patru W.C.-uri. La etaj erau șapte apartamente. Apartamentul 14 era locuit de familia Dezici, o doamnă în vârstă, văduvă, cu doi copii trecuți de tinerețe, Milan, tehnician la o fabrică și Olga, o femeie înaltă, elegantă, deosebit de curată. Apartamentul 15 era ocupat de familia Crețu, soț și soție, funcționari de vârstă medie. În apartamentul 16 stătea domnul Goldberger, bătrân pensionar evreu, cu o fiică bătrână funcționară. Avea un băiat, medic, care studiasse medicina la Padova, căsătorit cu o bucureșteancă, stătea în capitală. În apartamentul 17 stătea familia Lang. Capul familiei se înrolase în armata germană și era plecat pe front, soția lui era croitoreasă la un atelier de modă, și Robi era copilul lor. În apartamentul 18 stătea familia Toth. Domnul Toth era specialist în telefonie, școlit în Germania, era angajat la centrala de telefoane. Doamna era casnică și Pipi era fetița lor. Singurii din casă care aveau telefon. Apartamentul 19 era al familiei Gridenock, plecați din Rusia după revoluție. Domnul era funcționar, deseori se îmbăta și devenea gălăgios și certăreț. Doamna, încă tânără, de o frumusețe tipic rusească, era casnică. Aveau o fată foarte frumoasă, Sașa, vânzătoare la drogheria Kraier din cetate. Apartamentul 20 era al unui plutonier, plecat în misiune. Între apartamentul 19 și 20 era grupul sanitar cu trei W.C.-uri.

Dimineața ne-am trezit și cu prima vizită, domnul Barna a venit să aducă banii obținuți din vânzarea păsărilor de curte, totodată a adus-o și pe găinușa dezmiardată de Edeș, Mamița, care în timpul zilei era tot timpul în urma ei, dar seara își ocupa locul în coteț. Aparatul de radio și bicicletele au rămas la domnul Barna, căci era interzis să le deținem.

Abia ne-am stabilit că tata și unchii mei au primit ordin de concentrare. Unchii mei au fost trimiși la muncile de îndiguire a râului Timiș, la Șag. Tata a rămas la dispoziția comisarului șef și se ocupa de reparații de tâmplărie. La sfârșit de săptămână au venit acasă unchii mei, urmând să se întoarcă luni în zori. Au povestit că stau la canton, cantonierul era foarte cumsecade și lucrează în condiții omenești. M-au întrebat dacă nu vreau să vin cu ei. Bineînțeles că am acceptat.

La marginea orașului, pe calea Șagului ne așteptau câteva furgonete pentru cei vreo treizeci de evrei convocați la muncă obligatorie. Cazarea era la cantonul de peste pod, într-o imensă hală, având pe podea o mulțime de saltele. Se lasau bagajele și se luau în primire sape, târnăcoape, alte unelte și materiale și, mergând pe dig în susul Timișului, am ajuns la șantier. Acolo, sub îndrumarea cantonierului și a încă doi lucrători de specialitate se lucra la consolidarea digului. Am urmărit

amuzat toate acestea. Înspre seară ne-am întors la canton unde ne aștepta masa pregătită într-un cazan de soția cantonierului. Era o supă mai groasă cu cartofi și găluște, cât și bucăți de slănină cu carne și alături pâine neagră. Am savurat mâncarea deosebit de gustoasă și am mâncat pe săturate. După prânz l-am cunoscut pe Mircea, nepotul cantonierului, un băiat simpatic de vârsta mea, cu care am hoinărit și m-am jucat în cele două săptămâni cât am stat acolo. Bunica lui Mircea ne dădea lapte proaspăt muls, din când în când prăjituri și fructe. Când îi era foame, Mircea aducea din bucătărie câte o felie de pâine unsă cu untură. Uneori ne bălăceam în apropierea malului, iar seara ne uitam la pescuitul cu plasa. Cele două săptămâni au trecut repede și m-am despărțit cu greu de familia cantonierului și mai ales de Mircea.

Ajuns acasă am luat parte la jocurile grupului de copii. În plus am făcut cunoștință cu lăptăreasa Sida care venea de două ori pe săptămână cu căruța trasă de un măgar tocmai din Giroc. Venea cu căruța până la capătul curții, deci lângă noi. Eu țineam măgarul de căpăstru până își plasa marfa, lapte, lapte covăsit în ulcioare de lut, smântână și brânză, apoi urcam lângă ea în căruță și o însoțeam până la următoarea haltă la capătul străzii.

Mâncarea gătită de Edeș era ca și înainte, doar că supa de carne și carne era mai rar. Mai frecvente erau mâncărurile slovace, trepacichi cu ceapă, varză sau brânză, podlupca, frunze de gulii preparate ca și spanacul, fasole, mazăre, cartofi, grenadir marș, cartofi cu găluște, precedat obligator de "mezei leveș", zeama fierturii îmbogățită cu cartofi și găluște.

Săptămânal trecea prin fața casei o căruță cu lubeniță, semnalate de strigătele țăranului: „ Melone, Melone”. În ziua aceea la masă mâncam pâine cu lubeniță, spre bucuria lui Ani și a mea.

Uneori o însoțeam pe mama la oraș, la o prietenă a ei, doamna Ploeșteanu care avea un salon de pălării în cetate și avea o angajată care remaia ciorapi de mătase. Mama vroia să învețe remaiatul ca să poată face și acasă, pentru femeile din zonă, contra cost. Acolo m-am întâlnit cu Nicu, băiatul doamnei, cu un an mai mic decât mine. Ne-am împrietenit și în timp ce mama era ocupată, ne plimbam pe străzile din centru. Mama a început să remaieze ciorapi, rolul meu era să duc acasă cele reparate.

În prag de toamnă am primit vizita doamnei Pârvu, o vecină din Fratelia care lucra la fabrica *In și Căneapă*. Ne-a povestit că de când a început războiul, fabrica din căneapă ranițe, genți, saci, care după ce erau croite se trimiteau la cusut. În prealabil însă trebuiau pregătite pentru îmbinare. A întrebat dacă mama nu ar fi dispusă, împreună cu alte femei, să facă această treabă. Mama a acceptat și au stabilit ca luni de dimineață să se întâlnească la fabrică. Mama s-a înțeles cu câteva femei nevoiașе din zonă pentru lucru, așa încât s-a dus împreună cu mine la fabrică. Am luat tramvaiul 6 din piața Lahovari până la piața Traian de unde cu tramvaiul 1 am mers până la calea Dorobanților. În partea opusă a fabricii Filt se putea citi deasupra unei porții „ In și Căneapă”. Doamna Pârvu ne-a dus la maestrul întreprinderii și a garantat pentru noi. Cu furgoneta încărcată ne-am îndreptat spre casă. Totul s-a descărcat la locuința noastră de unde s-a repartizat. Peste o săptămână furgoneta a venit să ducă materialele gata de a fi cusute. La transportul următor s-a făcut și plata. Era de lucru pentru un an de zile.

Au revenit unchii mei de la șantierul de pe Timiș, pentru a pleca imediat la taberele de muncă forțată, Karol la Păuliș, Ghioroc iar Otto la Turnu Roșu. Acolo condițiile de muncă erau extrem de grele, în plus se aplicau și pedepse corporale, nemaivorbind de restricții și umiliri. Mulți se îmbolnăveau fără să beneficieze de ajutor medical și medicamente.

Anii de restriște

Noul an școlar bătea la ușă. Situația era nesigură, nu știam ce va fi cu școala. Am fost cu mama să ne interesăm, școala a fost menținută în același loc și va începe odată cu celelalte școli. Totodată am văzut și drumul pe care urma să mă duc, singur desigur.

În prima zi de școală am plecat devreme de acasă ca să nu întâlnesc copii dușmănoși gata să mă bată, așa cum am pățit de câteva ori. De la colțul străzii noastre am cotit pe strada Feldioara, iar din Piața Lahovary am mers cu tramvaiul 6 până la stația Maria, de unde am continuat cu tramvaiul 2 până la strade Froebel, de unde pe jos la câteva case am ajuns la locul bine știut.

Învățătorul clasei a II-a a fost domnul Ignațiu Kalman, pomenit de toți elevii „Tancii”, poreclă transmisă de generații. Era un bărbat de vârstă mijlocie, nu prea înalt, dar corpulent. Pe față și mâini se vedeau pete roșii mari și neregulate, alternând cu piele aspră cu scame. Fața îi exprima o suferință continuă, atenuată de o privire hotărâtă și o voce blândă. Era deosebit de exigent, nu-i scăpa nici o greșeală, consemnata cu note mici în catalog. Așteptam încordați soneria ce anunța pauzele.

Față de anul trecut, numărul elevilor a crescut prin venirea unor copii din afara Timișorii, evacuați. Menționez dintre ei pe Schonwald Petru, Schildkraut Agneta și Fried Ervin. Nu au făcut până atunci limba ebraică, dar s-au adaptat rapid la cerințele impuse.

De multe ori eram cu Tancii în același tramvai la întoarcerea de la școală. Cobora la piața Kutl. Eu mă retrăgeam în capătul opus al tramvaiului să nu fiu remarcat. Totuși, știa de drumul nostru comun. Dovadă, o dată la terminarea orelor m-a chemat să-l ajut să duca acasă un teanc de caiete. Locuia într-un bloc de după biserica ortodoxă. La apelul soneriei ne-a deschis o femeie scundă, plinuță. M-a poftit în camera având fereastra acoperită de o perdea grosă, iluminată de un bec anemic, având pe perete multe fotografii de bărbați și femei în vârstă, cu privire serioasă, gravă. Am lăsat caietele și pe drum spre casă mă gândeam că în locuința lor de oameni însingurați, fără copii, nu intra nici măcar o rază de soare.

Clasa a treia avea ca învățătoare pe doamna Sara Fleischer, o femeie înaltă și solidă, deosebit de energică. Avea o voce puternică, răsunătoare, dar care devenea duioasă când ne citea povești evreiești cu învățăminte biblice. La lecția despre orașul nostru, la cartierul Elisabetin a spus că principală stradă este Doja. În ziua aceea am mers pe jos de-a lungul străzii Doja și apoi Ion Vasi, iar în ziua următoare am comentat că strada Doja nu are nici 80 de case, pe când strada Ion Vasi este mult mai lungă și are peste 100 de case. Mi-a explicat că nu contează numai lungimea străzii și numărul de case, ci locul pe care-l ocupă în accesarea diverselor

zone și prin căile de comunicație de care dispune. Trebuie să recunosc că am fost dezamăgit de deprecieră străzii mele.

Sarah Fleischer cu elevii din 1942-1943

Sub comanda ei era soneria școlii ce anunța începutul și sfârșitul pauzelor, butonul fiind manevrat de elevul numit de dânsa. Nu mi-a fost dat să beneficiaz de o asemenea onoare. Până când, într-o pauză, m-am postat lângă sonerie și când fericitul ales s-a apropiat pentru a suna, i-am luat-o înainte. Am fost urechiat și făcut de rușine în fața clasei, iar după ore am fost reținut de dânsa. S-a uitat în ochii mei și a zămbit în timp ce eu eram ca și pierdut. Cu această imagine a ei am rămas până în ziua de azi.

Clasa a patra, prin care se realiza încheierea ciclului primar a avut ca învățător pe domnul Hugo Herscovici. Ne trata ca viitori liceeni, adresându-se pe

Hugo Herskovits. 1942 - 1943

un ton ce ne făcea să simțim importanța ce ni se acordă. Era un brunet masiv, îngrijit îmbrăcat, cu o față rotundă reliefată de ochelari mari cu ramă neagră, ce

accentua o privire calmă și blândă și scotea în evidență un zâmbet îngăduitor. Învățam de plăcere să auzim laudele lui, iar frumusețea orelor făceau ca timpul să zboare.

După ani și ani, încerc să-mi imaginez pe colegii mei din primară. Pe foarte puțini îi mai întâlnesc, majoritatea au făcut *alia*. De unii am mai auzit, Ossi Klein, arbitru de fotbal, devenit celebru la campionatele mondiale, Moși Gross, militar remarcat pentru bravura lui în războiul de „Iom Kipur”, Clara Taub, mare balerină.

În acele vremuri de restriște școala reprezenta o oază de liniște, mulțumire și siguranță. În afara ei viața se desfășura sub amenințarea neprevăzutului, a lipsurilor și a nesiguranței.

Deseori sâmbăta mergeam la sinagogă pentru a mă ruga. Aveam locul meu lângă unchiul Dejo, iar după slujbă mergeam cu el acasă la masă. Unchiul stătea pe strada Timotei Cipariu numărul 6 într-un apartament mare în care era și biroul lui de agentură comercială, romanizată la ora aceea. Așa a reușit să nu fie evacuat. Biroul lui servea și drept sufragerie unde luam masa împreună cu tanti Etel și cele două fiice ale lor Eva și Clara, eleve de liceu. Deseori vorbea la telefon pentru diverse tranzacții. Parcă îl aud și astăzi – aici firma Dumitru și Mezey, telefon 14-45. Până la servirea mesei citeam din cărțile de povești ale verișoarelor mele. La masă, alături de alte specialități culinare evreiești era nelipsit șoletul. Acolo am făcut cunoștință cu Feri, un nepot al lui tanti Etel, fiul verișoarei ei, deci și vărul meu. Eram de aceeași vârstă, doar că eu eram cu patru zile mai mare. Era elev la Școala Primară Evreiasă din Fabric. Din prima zi ne-am înțeles de minune, discutam, jucam jocuri de societate. Uneori ieșeam în curte unde era un atelier de lumânări al bisericii ortodoxe, iar alături de acesta stătea campionul național de lupte greco-romane, domnul Francisc Cocos, deosebit de amabil, care uneori ne delecta arătându-ne mușchii.

Tanti Etel avea o soră care prin căsătorie a ajuns la Zagreb. De când a început războiul nu a mai știut nimic de ea. A rugat-o pe Edeș să vorbească cu cunoștințele din Fratelia și dacă este vreun cunoscut german care face serviciul militar în Croația să accepte un pachet pentru sora ei. Ne-am trezit într-o zi cu un soldat german la ușă care s-a prezentat ca o cunoștință veche din Fratelia. A acceptat pachetul. Nu l-am mai văzut niciodată.

Lipsurile materiale de acasă au fost atenuate, pe de o parte, prin micile câștiguri ale mamei, dar mai ales prin aprecierea de care se bucura tata ca tâmplar, însoțită de mici atenții din partea superiorilor. Dacă la început făcea numai reparații, mai târziu apelau la el pentru a confecționa piese de mobilier. Acesta a fost posibil grație relațiilor bune cu familia Palicico și posibilitatea de a beneficia de lucrul în atelierul lor, situat pe bulevardul intersectat de strada Frobels, colț cu Pavel Vasici. În timpul vacanței deseori îl ajutam pe tata la atelier și uneori îl însoțeam la domiciliul șefilor pe care-i deservea. Astfel îmi amintesc de avocatul Ienovan care stătea într-un apartament splendid din piața Primăriei. Domnul avocat elegant îmbrăcat avea monoclu și avea o vorbire grasiată, discuta cu tata remedierile necesare mobilierului clasic și în același timp o doamnă distinsă ne trata cu prăjiturile și sirop. Am fost acasă și la șeful comisariatului care stătea într-o vilă pe strada Eneas. În timp ce tata lustruia furnirul mobilierului, eu mă jucam în curte cu cei doi băieți ceva mai mici decât eram eu.

În vacanță, la treburile bucătăriei o ajutam pe Edes cu grijă ca să nu ies din cuvântul ei, căci dacă greșeam îmi freca fața cu spălătorul, iar dacă fugeam alerga după mine cu tradiționala lingură de lemn. Deseori, după-masă mergeam cu Edes împreună cu Ani la parcul Doja, unde stătea de vorbă cu cunoștințe, iar noi copiii ne jucam printre pomi, mai ales în desișul brazilor tineri. În rest, jocurile noastre aveau loc în curte și în fața casei. Rareori mergeam neînsoțit pe câmpul de după colț care se întindea până la Giroc, de teama întâlnirii cu băieți ostili, mai ales că am avut parte în mai multe ocazii de injurii și bățai, de care scăpam numai prin fugă.

Uneori, în serile răcoroase de vară, domnul Leucean venea acasă cu câte un prieten și jucau șah în fața locuinței. Noi copiii ne uitam cum se joacă și când adulții se retrăgeau în casă jucam și noi. Așa am învățat jocul de șah, devenindu-mi o pasiune. Totodată mai ascultam și discuțiile purtate. Odată, în toamna celui de al doilea an am auzit povestea unei nebune, Amalia, care circula prin centru, agățându-se de trecători, incitată de unii pentru a se distra. Ultima ei pasiune era să se agațe de santinelele de la Banația. Banația era liceul german și în fața porții stăteau, de o parte și de alta, nemișcați, câte un elev în uniformă de Hitler-Jugend. Cineva, să facă o farsă, a montat-o pe Amalia, să-i sărute. A fost mare haz căci santinelele continuau să stea neclintite. Elevii ieșiți din liceu au îndepărtat-o, dar scena se repeta zilnic după masă. Băieții Leucean m-au chemat într-o zi să-i însoțesc la o plimbare în oraș. Am fost și la capătul pieții unde era Banația. Am văzut-o și pe Amalia care se agăța de trecători, făcând diferite șotii, dar nu se putea apropia de liceu căci câțiva vlăjgani în uniformă îi barau calea.

Edes mi-a dat ceva bani ca în caz că la întoarcere trecem pe la Piața Sfântu Gheorghe, pe una din străzile laterale este o măcelărie care vinde carne de cal. Magazinul era vizibil din piață căci avea ca firmă[un cap uriaș de cal. M-am uitat cu mirare la ea. Nu-ți amintești, spunea ea, doamna Mudrici ne-a adus odată papricaș din carne de cal și cârnaț de cal. Ți-a plăcut. Am văzut firma, am cumpărat cârnaț, dar carne nu am primit decât cu os. Mâncarea, deosebit de gustoasă, puțin dulceagă, am mâncat-o cu plăcere câteva zile.

În Cetate copii zdrențăroși ofereau spre vânzare, cu voce tare ziare și reviste germane specifice perioadei – Podelpaici, Sud-Ost deutsche Tageszeitung, Signal etc. În vara următoare am fost de câteva ori cu frații Leucean la bazinul Usoda din parcul Skudier. Cu toba de înot am început să învăț să înot.

Se vorbea din ce în ce mai frecvent de iminența bombardamentelor din partea aviației anglo-americane, cu atât mai mult cu cât asupra Ungariei au fost lansate bombe. În 1943, din radioul pus la maximum al familiei Leucean se auzeau în limba germană *Achtung-Achtung – Luftlagemeldung*, transmitând amenințările bombardierelor spre Budapesta. În Timișoara pe unele blocuri au apărut la intrare scrise cu litere de o șchioapă *Adăpost*. Pe terenurile virane au început să fie amenajate tranșee adăpost. Vis-a-vis de noi, pe un teren viran dintre două case a fost săpat în zigzag un adăpost pentru vreo sută de persoane, cu acoperiș mascat. Din loc în loc erau săpate trepte, consolidate cu scânduri. Partea destinată pentru strada Ion Vasi 20 a fost amenajată de tata cu bănci și spătere din scânduri.

În curtea casei au fost aduse mai multe căruțe cu nisip. La începutul vacanței de vară a venit un grup de elevi al Liceului Israelit convocați pentru muncă obligatorie, să care nisipul în locuri indicate din curte prevăzute cu recipiente cât și în podul casei. Ei au așezat hainele și pachetele de mâncare la noi în bucătărie,

unde se și spălau înainte de a-și lua gustarea și la terminarea lucrului. M-am împrietenit cu ei și m-am alăturat la muncile lor, ascultam poveștile lor cu privire la viața de licean, profesori, despre confruntările cu grupuri de tineri antisemiți care-i atacau mai ales în preajma casei de lângă gara Fabric unde a fost evacuat liceul. Intr-o zi a venit să-i vadă unul dintre profesorii lor. Atunci l-am cunoscut pe domnul profesor Kun de limbă română.

Se auzea din ce în ce mai frecvent de bombardamentele anglo-americe mai ales asupra Bucureștilor și Ploieștilor, cu mari pagube materiale și victime omenești. Ne așteptam la bombardament și la noi. Din când în când se declanșa alarma, atât ziua cât și noaptea. De fiecare dată alergam cu teama în suflet și cu bagaje dinainte pregătite, în adăpostul din apropiere.

Intr-o după-masă, venind de la școală, m-am oprit la atelierul Palicico știind că tata are de pregătit niște lemnărie pentru comisariat. Deodată s-a dat alarma. Dintr-odată strada s-a golit de trecători. Cei din atelier au rămas pe loc. La un moment dat unul din ucenici exclamă – uite un bărbos trece pe stradă, calm și imperturbabil. Mă uit pe geam și-l văd cotind spre strada Fröbl pe nimeni altul decât pe domnul rabin Schück. Mă gândesc: este omul lui Dumnezeu, se simte în siguranță.

Eram în vacanța de vară după clasa a patra, când într-o noapte ne-am trezit de lumina ca de zi și bubuitul anti-aerienelor și apoi bine cunoscutul urlet sacadat al alarmei, însoțit de dangătul clopotelor. Am alergat la adăpost, auzind deasupra noastră uruitul avioanelor. Nu prea departe de noi se auzeau explozii însoțite de o lumina galben-roșietică orbitoare. Erau bombe incendiarie destinate gării. A fost dezastruos. Nu au trecut nici trei săptămâni când dezastrul a avut loc în plină zi. În fugă spre adăpost am văzut avioanele în picaj aruncând bombe în direcția gării de nord și atingând zonele învecinate – Iosefin, Cetate și Mehala.

La câteva zile după al doilea bombardament m-am dus să-l vizitez pe bunicul la căminul de bătrâni al comunității evreiești din strada Tigrului, în cartierul Fabric. Era slăbit și avea amețeli. În ziua următoare s-a dus tata, dar nu s-a întors decât după o săptămână, cu vestea tristă că bunicul a murit și a fost și înmormântat. Vestea ne-a întristat pe toți. Avea 86 ani.

Urmau zile neliniștite căci se auzea că în Ungaria evreii au fost deportați în lagăre de concentrare din afara țării. Se aștepta ca guvernul Român să procedeze la fel, cu atât mai mult cu cât confruntările de război se apropiau de granițele țării. Neliniștea a cuprins și pe vecinii noștri. Nu se mai auzea radioul de la familia Leucean, domnul Salyo se arăta mai rar, iar bătrânul Salyo nu mai făcea scandal. Așteptam cu înfrigurare ce va urma.

REVENIREA LA LIBERTATE

5714 - 5718

(1944, august 23 - 1948, august 29)

În dimineața zilei de 24 august, după o lungă pauză, aparatul de radio a familiei Leucean s-a auzit cu toată puterea, transmițând mesajul Regelui Mihai. Auzindu-l, am înțeles că anii de persecuție, restriște și nesiguranță au luat sfârșit. Am ieșit pe stradă, timid, fără să întâlnesc pe cineva. Am luat-o spre piața Lahovari și pe drum m-am întâlnit cu un tânăr care locuia în apropiere de noi, în piața Axente Sever, și care întotdeauna a fost binevoitor față de mine când copiii ostili au vrut să mă agreseze. M-a luat de braț și mi-a spus că de acum nu mai trebuie să-mi fie frică de nimeni.

În partea opusă a casei în care locuiam s-a întors familia Galamboș. Victor, băiatul lor, venea deseori la noi să se joace cu sora mea Ani. Mergeam și noi la ei, căci aveau o curte mare unde puteam să ne jucăm în voie.

În aceeași zi, tata s-a întors acasă de la comisariat, iar în ziua următoare și unchii mei, confirmându-se libertatea de care de acum vom avea parte. Tata s-a întors la atelierul Palicico, Carol la atelierul de marochinărie unde lucrase înainte de război, iar Otto împreună cu un prieten, Tibi Neumann, ambii galvanizatori, căutau să înjghebeze un atelier de galvanizare. Peste câteva zile s-a întors și plutonierul care locuia în apartamentul 20 și s-a mutat la logodnica lui. Ca atare, apartamentul eliberându-se, unchii mei au obținut aprobarea de a se muta acolo. Au adus mobilier din cele depozitate la prietenii din Fratelia, așa că în apartamentul 5 am rămas numai cinci.

Nu am mai putut răbda și am plecat să-mi văd prietenii și casa noastră din Fratelia. Am mers acasă la Milan Mudrici care s-a bucurat când m-a văzut, a chemat și pe ceilalți. Am povestit câteva ore. Ne-am dus apoi împreună la casa noastră locuită de refugiați din nordul Ardealului. Curtea era răvășită, pomii tăiați, gardurile interioare de lemn dispăruseră, păsările și porcii circulau liber. Doamna Mudrici mi-a spus că au tăiat și bârnele de susținere a acoperișului. Când i-am povestit lui Edeș cele văzute, s-a intristat și a spus că nu se mai duce niciodată în Fratelia.

Liniștea de câteva zile a fost întreruptă de zgomotul tunurilor și a obuzelor care se apropia din ce în ce mai mult. Era atacul trupelor germane și maghiare care au pătruns dinspre Sârbia. Prin Timișoara treceau spre Lugoj refugiați din satele de graniță, relatând despre luptele grele dintre acestea și trupele române. Autoritățile timișorene au recomandat populației să-și pregătească adăposturi în pivnițe. Pivnița casei în care locuiam era septată pentru fiecare apartament, servind ca depozit. Tata și unchii mei au amenajat depozitul pentru a putea sta acolo timp de câteva zile și nopți, cu saltele și păaturi de dormit, alimente, apă, lămpi de petrol și lumânări. Așa au procedat și ceilalți locatari. Când bombele au început să explodeze în apropiere, ne-am mutat cu toții în pivniță. Se auzea că luptele se dau la periferia vestică și nordică a Timișorului. Trei zile am stat în aceste condiții, timp în care zgomotul luptelor se auzea din ce în ce mai departe. Ne-am întors în locuințe.

Se zvonea iminența sosirii trupelor sovietice în Timișoara dinspre Lugoj, pe calea Dorobanților și apoi piața Traian. Am plecat de dimineață împreună cu frații Leucean să vedem evenimentul. S-a adunat o groază de lume, de o parte și alta a străzilor. Unii aveau steaguri roșii, mulți aveau crengi și buchete de flori. După masă au sosit în transportoare. Au fost întâmpinați cu aplauze și urale, unii s-au urcat în transportoare, îmbrățișând soldații. Mai ales evreii se simțeau de acum în siguranță.

În oraș s-au instalat spitale pentru răniții armatei sovietice. Cei răniți ușor se plimbau prin oraș în pijama și halat. Se agățau de trecători, luau mai ales ceasuri. Intrau și în case, căutând băutură și ceasuri de mână. S-a ivit un nou pericol, care făcea ca oamenii, mai ales femeile să nu părăsească locuința. După câteva zile totul reintră în normal prin intervenția, uneori chiar brutală a autorităților militare sovietice. Parea că totul reintrase în normal, când în luna următoare, calmul a fost întrerupt de un bombardament nocturn german care a produs pagube materiale și victime omenești. După aceasta însă nu s-au mai produs evenimente sângeroase.

Elev de liceu

Toamna se apropia și ca subiect de discuție a revenit școala. Unde să urmez liceul ? Urma să luăm o hotărâre în familie, dar situația s-a lămurit, căci într-o dimineață, poșta ne-a adus un anunț cu antetul Liceului Israelit, prin care anunța un examen de admitere pentru clasa întâia a liceului. Examenul consta dintr-o dictare în limba română și s-a ținut luni dimineața la Sinagoga din Fabric, vis-a-vis de cinematograful Apolo din parc. Luni dimineața, în fața Sinagogii ne-am adunat vreo treizeci de băieți, mulți dintre ei erau colegii de la Primara din Iosefin, iar

Feri Reich in 1943

ceilalți, printre ei era Feri Reich, de la școala din Fabric. Domnul profesor Kun ne-a condus într-o încăpăre din Sinagogă, delimitată de pereți improvizați din placaj, cu bănci de rugăciune. Dumnealui ne-a dictat o jumătate de oră din cartea pe care am avut-o în clasa a patra primară. A urmat o pauză de o oră, după care am revenit, să ni se facă comunicări. În pauză am stat în curtea sinagogii, discutând și făcând cunoștință cu băieții de la Școala Primară din Fabric. M-am împrietenit imediat cu Dreichlinger Osz, Czibener Otto, Grün Pimpi și Gelberman Eugen. Toți am fost declarați admiși și urma să ne prezentăm la școală luna următoare, la ora unu, în localul școlii primare din strada de alături.

După țârâitul soneriei a intrat în clasă un tânăr elegant cu o barbă ce contura o gură zâmbărească și o dicție ce ne fermeca. Era rabinul Ernest Neuman, dirigintele nostru și care ne predă ebraica, religia și istoria evreilor. Orele cu domnia sa erau deosebit de plăcute și interesante. Sorbeam fascinați cele spuse și învățam cu plăcere cele predate. Au fost deosebit de atrăgătoare orele de geografie ale lui Tiberiu Farcaș, însoțite de mici povestiri legate de subiectul predat. La matematică, orele au fost ținute de tânărul profesor Francisc Rado, deosebit de exigent, dar despre care știam de la colegii din clasele mari că îl necăjeau cu cântecul Schneider Fani. Odată, când urma să între în clasă, am cântat acest cântec, de răsună școala. A

Rabin Ernest Neumann

Întrat în clasă congestionat la față și mânios, dar s-a calmat repede când a văzut zâmbetul nostru șagalnic. Mă gândesc cu plăcere la orele de istorie cu profesorul Wagmann și de științe naturale cu profesorul Fuchs.

La sfârșitul iernii am început să lucrez la traforaj tablă la un vecin de pe strade Feldioara, Ladislau Langmann, care confecționa insigne cu secera și ciocanul, care aveau mare căutare pe vremea aceea. Câștigam și bani, ceea ce m-a determinat la un moment dat să mă las de școală, să lucrez și să urmez seralul. Două zile nu m-am dus la școală, dar m-am trădat și după o serioasă muștruleală din partea părinților am renunțat la muncă și am reluat școala.

Uneori, la cinematograful Apolo aveau loc gale de box. Se țineau duminică dimineața și atunci mai chiuleam de la ultima oră de școală. Acolo i-am văzut boxând pe campionii naționali Mențel Pal și Popovici Bogdan. Primăvara, după cursuri, mergeam, nu departe de școală, pe Câmpia Franck, terenul viran din vecinătatea Begheului, locul preferat al elevilor din liceu, pentru fotbal.

În zilele frumoase la sfârșit de primăvară, duminică după-masă, ne plimbam cu părinții pe Corso, unde, după spusele mamei, înainte cu douăzeci de ani trecea linia ferată spre Reșița, în spatele Catedralei de azi traversa un pod și apoi parcul actual Doja și înapoia străzii Coroana de Oțel ieșea din Timișoara. Trecând apoi pe lângă teatru, mama ne relata un episod trist ce avuse loc cu șapte-opt ani în urma. Aici a avut loc un spectacol al teatrului evreiesc, întrerupt de explozia unei bombe în urma căreia au murit actori și spectatori. A fost opera unor elemente legionare. În această clădire, evident renovată, împreună cu familia Galamboș am urmărit opera Faust. A fost prima operă pe care am văzut-o și m-a fascinat.

În vacanța de vară mergeam la strandul CAMT de pe malul drept al Begheului, aproape de podul Mihai Viteazul, locul întâlnirilor colegilor din Elisabetin și Cetate. Acolo s-au desfășurat și concursuri de șah cu participarea unor persoane consacrate, Mureșan, Alexandrescu, Tiroler, fost campion național. Ne uitam cu invidie la partide, văzând stiluri de joc subtile cu final uimitor. Atunci am aflat pentru prima dată de cărțile de șah cu deschideri, finale și probleme.

Uneori cei din Liceul Israelit ne adunam să ascultăm discuțiile purtate de tineri din organizațiile sioniste Hașomer Hațair și Hanoar Haționi despre Israel, haluțiadă, emigrări, lupta pentru crearea statului evreu. În același timp am fost atrași și de organizația de tineret a Apărării Patriotice din care făceau parte și mulți evrei, care avea un club bine utilat pe Splaiul Tudor Vladimirescu, lângă fosta școală germană.

Tatăl meu continua să lucreze la atelierul Palicico. Uneori ma ruga să-l ajut și atunci mergeam de acasă ducând un un sufertaș cu mâncare. Drumul meu trecea prin parcul de duzi, denumit grădina Epreș, din apropierea cimitirului de pe strada Rusu Șirianu spre strada Porumbescu. O dată, întorcându-mă de la atelier, am fost oprit de un grup de tineri să vadă ce duc în sufertaș. Erau niște fructe și biscuiți pe care le-au și înfulecat. De atunci am ocolit această zonă.

Mama, împreună cu un grup de femei participa la acțiunile Apărării Patriotice, cu caracter cultural-artistic, democratic și internaționalist, opus unor organizații cu caracter naționalist. Am luat și eu parte cu colegi de vârsta mea la împărțirea de anunțuri privind manifestările organizate. Unele, în perioada când armata română

lupta pe frontul antihitlerist, se desfășurau sub lozinca „Totul pentru front, totul pentru victorie”.

Edeș, după evenimentele din august 1944, a început să se ocupe de politică. Citea zilnic ziarul la îndemână și comenta cu vecinii și cunoștințele cele citite. Elogia sovieticii și pe conducătorul lor. A constatat cu bucurie că 1878, anul de naștere a lui Stalin, coincide cu anul în care s-a născut ea. În același timp, ea continua să fie religioasă, dar și aici pleda pentru democratizare. Spunea sus și tare că Isus Cristos a fost primul comunist din lume. Totodată aprecia toate religiile bazate pe Dumnezeu unic. De sărbători sau de ziua unor sfinți trimitea prin câte o vecină care mergea la biserică câțiva bănuți pentru cutia milei sau a sfântului sărbătorit și cu orice ocazie lui Sfântul Anton.

LICEUL ISRAELIT

În anul școlar următor, elev de liceu în clasa a doua, la indicația dirigintei noastre, am comandat ecusoane pe care le purtam pe maneca stângă a vestonului școlar. Pe fond bleumarin era cusut cu ață groasă, aurie, LI și sub acesta - 29, numărul meu matricol. Am comandat și chipiul tip al liceului, același fond și în față LI. Trebuia să fim ordonați și eleganți, căci de acum școala funcționa în tradiționala clădire a liceului, pe bulevardul Carmen Silva.

Clădirea impunătoare, cu două nivele, centrată de o poartă masivă ce se deschidea după ce urcai câteva trepte, permitea intrarea la liceul de fete, la dreapta și de băieți în stânga. În partea centrală, în față, se afla o modernă sală de gimnastică, unde pe lângă orele de educație fizică se țineau competiții sportive, dar și serbări și programe artistice. La festivitățile prilejuite de noul an școlar, de data asta în tradiționala clădire reînnoită, directorul profesor Izidor Markus a evocat momente din istoricul liceului care își deschisese porțile în 1924, pe foștii directori, profesorii Victor Deznai și Iosif Marcus.

Clasa noastră era la parter, cu geamurile spre curte. Era o clasă veselă. Cu mulți copii gălăgioși, printre care mă număram și eu alături de Moise Gross, Tuțu Rubin, Nehemia Krașnoșenski, ca să enumăr doar câțiva. Copii cuminți, cu cele mai mari note la învățătură erau Gyuri Szekely, Bandi Weiss, Ioan Krausz.

În ansamblu, clasa era bine cotate, activă și disciplinată grație dirigintei noastre de care ascultam, respectând toate indicațiile lui. Câteva ieșiri golănești nu au strîbit bunul renume al clasei. Menționez cele întâmplate la ora de igienă cu dr. Tiberiu Sugar, când în vacarmul general, câțiva elevi, printre care și eu, am părăsit clasa sărind prin geam în curte, sau o oră de limba română când doamna profesoară Olaru, la murmurele din clasă a strigat: "Potoliți-vă bolșevicilor". A fost atenționată de noi că bolșevici sunt aliații sovietici ai României și ca atare, afirmația ei poate fi interpretată ca o ieșire reacționară. A amuțit și a ieșit trântind ușa. La desen era profesorul Ladislau Kalman, cu ore liniștite și plăcute, corectându-ne cu răbdare. Profesorul Bong, de franceză, a fost deosebit de exigent, lipsurile din temele de casă au fost penalizate prin scrierea de zece ori a temei, dar dacă se protesta, marea pedeapsă. Mai menționez pe profesorii Wider, Kauftheil, Schwartz, profesorul de latină Friedrich Hauben,

profesoara de franceză Eva Balkanyi. Deși nu l-am avut profesor, a fost bine cunoscut de noi scriitorul și filozoful Francisc Frucht, o personalitate carismatică, cu o ținută și vorbire ce te fermeca.

La muzică aveam ca profesor pe Max Eisikovici, deosebit de exigent. Dacă cineva greșea la redarea unei melodii, dădea peste mână cu bățatorul de tact. Într-o zi ne-a convocat pentru a selecta corul școlii. Eu, ca să evit să fiu ales, am cântat cât se poate de fals. Vocea a II-a a fost verdictul muzicianului, spre dezamăgirea mea.

Dirigintele, profesor rabin dr. Ernest Neumann, înconjurat de elevi

În toți cei patru ani cât am fost la Liceul Israelit, diriginte ne-a fost domnul profesor rabin Ernest Neuman. Învățam de plăcere ca să-i răsplătim bunătatea, căci se purta cu noi ca și cum am fi frații lui mai mici. Urmăream articolele lui publicate sub semnătura Năuneanu, în ziarul *Lupta Patriotică*, îl însoțeam când mergea la o manifestare a organizației Apărarea Patriotică cât și la serviciile divine de sâmbătă la Sinagoga din Fabric. Mergeam să-i facem galerie la meciurile echipei ziariștilor, unde juca atacant, aplaudând frenetic la fiecare reușită. Era nelipsit la întâlnirile prietenești ale clasei, la câte un coleg acasă. Una dintre cele mai reușite întâlniri a fost cea organizată de colegul Waldberg într-o hală a întreprinderii deținute de tatăl său din spatele pieței Traian.

Într-o zi ne-a anunțat că la diriginție va veni să ne prezinte o persoană la care ține foarte mult și dorește să o cunoaștem. A venit în clasă însoțit de o tânără drăguță, zâmbăreată, purpurie la obraz, care în scurt timp, la vederea noastră a devenit deosebit de comunicativă, spunându-ne că o cheamă Edit Fuchs, originară din Sighetul Marmăției și că îi pare bine că ne vede așa aproape, căci ne cunoaște demult din relatările domnului prim-rabin cu care s-a logodit de curând. Am fost încântați, manifestându-ne zgometos, aprobativ. Căsătoria a avut loc în primăvara anului 1948, în sinagoga ticsită de lume, clasa noastră participând cu tot efectivul.

Cele mai plăcute ore au fost cele de gimnastică cu profesorul Silviu Bejan. Prima parte a orei consta din exerciții fizice și a doua parte din jocuri. Afară de asta, făceam sport și în afara programului, mai ales fotbal, cu echipe formate ad-hoc și jucate în curtea școlii, dar și între clase și școli. Meciul cu clasa paralelă din Liceul Reformat Maghiar, pe terenul CAMT, s-a desfășurat fără arbitru și s-a terminat nedecis. A fost un meci și între licee, Liceul nostru contra Liceului Loga. A avut loc pe terenul Politehnica, ticsit de spectatori, aproape exclusiv elevi. Rezultatul a fost dezastruos, l-am pierdut cu 8-0. Calitățile fizice și tehnicitatea și-au spus cuvântul. La Logani toți erau jucători în echipe de tineret, pe când ai noștri, deși tehnici, nu au putut rezista. Din clasa noastră a jucat Joșka Horvath.

În oraș s-a anunțat de către OSP, Organizația Sportului Popular, un campionat de fotbal desculț pentru echipe de copii până la 15 ani. Am fost desemnat organizator din partea clasei și am înscris echipa sub denumirea de „Înainte”. Competiția a fost dominată de echipele din periferie, unde fotbalul se juca continuu pe maidan. Am ieșit pe unul din ultimele locuri.

Asociația sportivă Kadima avea o echipă de fotbal destul de bună, cu jucători buni racolați de la diverse cluburi. Ne duceam deseori să facem galerie echipei, iar după meci intram să jucăm pe teren adevărat și cu minge corespunzătoare. Eu împreună cu mai mulți colegi eram mari amatori ai meciurilor de fotbal. Primul meci pe care l-am văzut a fost în primăvara anului 1945, cu prilejul unui deceniu de la înființarea clubului muncitoresc Progresul M.L. – Muncă și Lumină. La arena Electrica, după festivități a avut loc meciul Progresul M.L. – F.C. Carmen din București. A fost un meci de înaltă clasă terminat cu scorul de 2-2, mulțumită în mare parte jucătorilor împrumutați de la CFR Timișoara. De atunci mergeam de fiecare dată la meciurile echipei CFR Timișoara, fiindu-i suporter ani de zile. Accesul gratuit a fost asigurat de ziaristul Alezandru Grosz, redactor la Sportul Popular Bănățean, ziar la care am fost corespondent voluntar fiind delegat la meciurile de liga district din împrejurimile Timișorii.

În clasă am fost considerat ca polisportiv căci nu am pierdut niciun prilej să particip la competiții de fotbal, ping-pong și alergări, deși nu excelam la niciuna dintre ele. Cu prilejul unor manifestări sportive în cinstea zilei de 1 Mai am luat parte la un cros desfășurat pe malul Begheului. La categoria din care făceam parte, sub 14 ani, am ieșit al treilea, din trei câți am terminat cursa. Pe primul loc a ieșit colegul și prietenul meu Oszk Klein.

Șahul era pasiunea mea, nimeni nu mă învingea din clasă. Frecventam clubul de șah care era vis-à-vis de teatru, sub patronajul asociației sportive CAMT. Participam la concursuri locale, pregătindu-mă serios, prin studierea în special a deschiderilor din cărțile de șah scrise de jucători consacrați. Am alocat prea mult timp șahului în dauna învățaturii, ceea ce s-a reflectat în notele mediocre la majoritatea materiilor de școală.

Acasă și în societate

Starea materială a familiei s-a ameliorat în 1945. Tata continua să lucreze la firma Palicico, mama remaia ciorapi, Carol lucra la un atelier de marochinerie iar Otto lucra ca galvanizator împreună cu Tibi Neumann. Casa lui Edeș din Fratelă s-

a scos la vânzare căci starea în care a ajuns necesita prea mulți bani pentru reparații. La sfârșitul anului s-a prezentat un cumpărător, a lăsat un acot, urmând să achite întreaga sumă la începutul anului următor.

Societatea de copii pe care o frecventam se compunea din colegii de școală din apropiere, Pali Berger care stătea pe strada Doja, lângă parc și Szanto Peter care stătea în casa cu farmacia Sarga. Deseori mergeam la Tomi Stern de pe strada Feldioara, mai mare decât mine dar cu pasiunea hoinărelilor pe bicicletă. Din când în când mergeam la Rubin Țuțu pe strada Preyer, la Krasnosensky Nehemia pe strada Brâncoveanu, Otto Czibener și Țcovici Ivan care stăteau în apropierea Sinagogii din Fabric, precum și Peter Schonwald care stătea la periferia cartierului Ronaț, părinții lui ocupându-se cu agricultura și creșterea vitelor. Imi plăcea viața la țară care-mi amintea de casa noastră din Fratelia. Cu Peter am fost prima dată la organizația sionistă Hanoar Haționi și mergeam apoi din când în când duminică după-masă. Se discuta despre situația din Palestina, despre haluțiadă, se cântau cântece evreiești și în ritmul lor se dansa. Când a început însă sezonul cald, mergeam la clubul Tineretul Progresist unde jucam ping-pong și făceam baie în Bega.

La începutul anului 1946 tata a avut un accident de muncă, s-a tăiat la mână cu circulara de la atelier. Nu i-a dat importanță, până a început să supureze și a făcut febră. Mama l-a dus la Spitalul Apărarea Patriotică de pe strada Odebescu. A fost văzut de un tânăr chirurg, dr. Pius Brânzeu care a incizat colecția de puroi, a curățat plaga și i-a prescris sulfamide, urmând să revină periodic la control. În zilele următoare l-am însoțit la pansat până starea s-a ameliorat și și-a reluat lucrul.

Primăvara, în cadrul Tineretului Progresist a luat ființă organizația de pionieri condusă de o tânără simpatică, Lia Orban, care a anunțat o excursie cu camionul la pădurea Bazoș. Am mers și eu, împreună cu alți copii printre care și câțiva colegi de școală. Am hoinărit prin pădure, apoi am fost chemați să mâncăm biscuiți și mere. În acest fel am petrecut primăvara și vara, alternând distracția la Hanoar Haționi, organizația de pionieri și clubul CAMT.

Sâmbătă mergeam la Sinagogă, apoi la obisnuitul prânz. În luna mai unchiul îmi atrage atenția că în când voi împlini 13 ani și ar fi cazul să mă pregătesc de Bar Mițva. A vorbit deja cu domnul prim-rabin Schück ca să mă pregătească. Așa că am încaput pregătirile o dată pe săptămână, vineri după masă. Pe lângă noțiunile fundamentale de credință iudaică mă pregătea din pasajul pe care urma să-l citesc din Tora și apoi cuvântul pe care-l voi adresa credincioșilor participanți. A venit și ziua de 2 Av 5706, aniversarea zilei mele de naștere după calendarul iudaic, urmând ca sâmbătă să am Bar Mițva.

În după amiaza zilei care a precedat Bar Mițva am fost la baia rituală – „Mikve” situată în subsolul clădirii din dreapta sinagogii, clădire în care era sediul comunității evreilor ortodocși. Dimineața, pe nemâncate, am venit la sinagogă, împreună cu toți credincioșii, am pus „talitul” – șalul de rugăciune, apoi „tvilimul” pe brațul stâng și pe frunte și m-am rugat până am fost chemat la Tora să citesc fragmentul ce-mi revenea, pregătit de mine. Am fost felicitat prin tradiționalul cuvânt *škaiah*. Așa am ajuns la vârsta îndatoririlor religioase și a responsabilității, putând fi inclus în „minian”, cei zece bărbați reprezentând numărul minim necesar

pentru celebrarea slujbei. A urmat o mică petrecere la sediul comunității, cu prăjituri și vin, pregătite după indicațiile unchiului Mezey și ale lui tata.

Tibi Neumann

Toamna, după începerea școlii, Otto m-a întrebat dacă pot să-l ajut într-o acțiune esențială pentru munca lui de galvanizator. Era vorba de transportul unui pachet de ciankali, obținut pe sub mână de cineva. Acțiunea era deosebit de delicată și periculoasă având în vedere că era o otravă extrem de puternică și deci de mare risc, cu consecințe deosebit de grave dacă este descoperită. Așa că am plecat la domiciliul respectivului, în Iosefin, dincolo de Bega, pe strada Olănescu. Eram îmbrăcat ca pentru școală, cu ghiozdanul pe spate, am preluat pachetul bine ambalat care intra perfect în ghiozdan și am mers cu pași hotărâți ca un elev ce se întorcea acasă de la școală.

Am dus pachetul la atelierul de galvanizare al lui Tibi Neumann, la numărul 5 din piața Asănești, unde mă așteptau Otto și Tibi, vădit emoționați. Așa am participat și eu la o acțiune subversivă, cu risc, dar necesară pentru ca atelierul să funcționeze.

În același timp s-a finalizat și vânzarea casei din Fratelia. Banii obținuți au fost împărțiți în trei, o parte ne revenea nouă, o parte lui Karol și a treia parte lui Otto. Carol a cumpărat o motocicletă BMW de 500 cm³, Otto s-a asociat la atelierul de galvanizare și în aceeași casă a cumpărat o garsonieră. Din partea noastră, ținând cont de inflație, s-a preschimbât în obiecte din aur, urmând că dacă găsim o casă corespunzătoare, s-o cumpărăm.

În octombrie s-a anunțat un mare eveniment sărbătoresc pentru Timișoara, inaugurarea Catedralei mitropolitane. Pe un timp rece de toamnă, centrul orașului era ticsit de oameni, la care m-am alăturat și ca să vedem sosirea și intrarea în biserică a Regelui Mihai, însoțit de dr. Petru Groza și Gheorghe Gheorghiu-Dej. Era prima și cred că și ultima ocazie când i-am văzut împreună.

Tata a fost contactat de patronul fabricii de mobile din Bocșa Montană, pentru a se angaja în organizarea și conducerea acesteia. Tata a acceptat pentru o perioadă de șase luni, așa că s-a mutat acolo și venea acasă la sfârșit de săptămână, alternând cu deplasarea mamei acolo. Așa că împreună cu Ani perioada vacanței de iarnă am petrecut-o în încântătorul orășel montan. A fost prima noastră vacanță în afara Timișorii. Am hoinărit pe dealurile înzăpezite, ne-am dat cu sania pe derdelușuri neînchipuit de lungi și toate acestea cu copiii din vecini cu care ne-am împrietenit. Gazda în casa căruia am locuit era un gospodar de frunte, și uneori mergeam cu el în diverse locuri unde avea treabă, în sania trasă de cai. A fost deosebit de amuzantă vizitarea preseii de ulei din Bocșa Română, unde am putut mânca pe săturate semințe de dovleac. De Crăciun și de Anul Nou am savurat din bucatele tradiționale și am fost impresionați de grupurile de copii care colindau. Am avut parte de o vacanță de vis, de fapt prima vacanță în adevăratul sens al cuvântului, de până atunci.

Intorcându-mă acasă am continuat în linii mari același program extra-școlar, la care însă se mai adăugau micile excursii cu motocicletă, la Șag, Giroc, Moșnița – ținta finală fiind baia în Timiș. Am consacrat mai mult timp cititului. Și până atunci citeam, dar mai ales Universul copiilor, cărți de aventuri, *Excentric club*, *Aventurile submarinului Dox*, dar și cărți cum ar fi *Coliba unchiului Tom*, cărțile de Mark Twain. O impresie deosebită a avut asupra mea cartea biografică „Madame Curie”. La acestea s-au adăugat cărțile despre sex ce am găsit la unchii mei, mai ales o carte semnată de dr. Prunckel. Așa că am devenit bine informat în acest domeniu, împărtășind cele citite și colegilor mei din clasă care de multe ori mă ascultau cu gura căscată, desigur la relatările deosebit de picante.

Participam periodic la întâlnirile de la pionieri, dar și la Hanoar Haționi. La pionieri mi-a atras atenția la un moment dat o gazetă de perete cu mici articole despre activități și întâmplări hazlii. Am luat hotărârea să fac o gazetă de perete a clasei. Pe o coală mare de desen am scris denumirea „Înainte” și am lipit patru foi de caiet scris de mână, una despre clasă, una despre activitatea noastră sportivă, una despre organizația de pionieri și ultima bancuri. Gazeta de perete a rămas timp de două zile, a treia zi când am venit dimineața în clasă am găsit-o ruptă.

Uneori ne întâlneam după școală în Parcul Rozelor, mai ales cei care stăteau în apropiere – Szekely Gyuri, Krauss Jancsi, Merkler Brudi, Holender Ioan, Schon Miki. Discutam vrute și nevrute, dar mai ales ne amuzam.

În primăvara lui 1947 tata a închiriat un atelier de tâmplărie, fostul atelier Ungor, lângă piața Crucii. Avea mult de lucru și deseori mergeam să-l ajut, mai ales la transporturi. Mama continua să remaieze ciorapi, iar gospodăria era pe seama lui Edeș care continua să gătească pentru toți, porționând mâncarea căci se venea la ore diferite. Făceam cumpărături la băcănia de pe Feldioara, colț cu Memorandului. În partea opusă era brutăria Ilici, de unde luam pâine. M-am împrietenit cu Branco, ucenicul, nepotul brutarului, cu câțiva ani mai mare, pasionat și el pentru șah. Il ajutam la scoaterea pâinii din cuptor. Uneori Edeș mă trimitea cu oala de fasole sau cu sarmale pentru a o pune în cuptor după ce s-a scos pâinea, căci mâncarea cea mai bună se face la foc mic.

Anul școlar se apropia de sfârșit și Hanoar Haționi făcea înscrieri pentru o colonie-tabără în munții Rodnei, lângă Borșa. M-am înscris și eu împreună cu Ocsi Bojan.

Plecarea a fost în seara zilei de 31 iulie, cu trenul de Cluj. Am ajuns dimineața și am continuat drumul cu camioane, trecând prin Dej, Năsăud, Borșa și dincolo de Borșa ne-am oprit seara târziu într-un cătun cu câteva case, unde ne așteptau cei plecați înaintea noastră cu mâncare și corturi de câte patru persoane. Am montat corturile și am dormit neclintiți până dimineața, treziți de sunetul unei goarne. Cu o îmbrăcămintă sumară am făcut înviorarea, apoi, după spălare și îmbrăcare, adunare în careu cu anunțarea programului.

Zona în care era situată colonia era feerică, de jur împrejur munți înalți din masivul Rodna, dominat de vârful Pietrosul. În prima zi după sosire am avut liber să cutreierăm zona care în jurul coloniei a fost împădurită. La cooperativa sătească am găsit o vedere din regimul de tristă amintire, care prezenta un pisc denumit Horty Miklos. Am râs, deși nu era cazul.

Programul era dominat de exerciții fizice de forță cât și de apărare-atac, de tip arte marțiale. Mi-a plăcut, în special, lupta cu bastoane. Instructorii au fost persoane atletice, deosebit de exigente. Au fost anunțate și concursuri de tipul a sta neclintit în poziție șezândă timp de 12 ore sau a sta ascuns timp de 24 de ore fără să fii văzut. Nu am participat. Seara era program în jurul focului de tabără, cu cântece, în special israeliene, conferințe și discuții legate de mari personalități ale iudaismului, Maimonide – teolog și medic, Spinoza – filozof, Theodor Herzl – unul din inițiatorii sionismului, Haim Weizmann, conducător al organizației sioniste mondiale dar și savanți contemporani, fizicianul Albert Einstein și medicul psihiatrist Sigmund Freud. S-au mai purtat discuții despre haluțiadă, viața în Kibuț, declarația Balfour, alternative statale pentru evrei în Africa centrală și Birobijan.

Întoarcerea acasă a fost în 15 august, ziua în care a avut loc reforma monetară. Noroc că întoarcerea era asigurată, căci am rămas fără nici un ban valabil. Seara am plecat cu camioane până la Sighet și de acolo cu trenul până la Satu Mare, prin teritoriul Ucrainei Sovietice, fostă componentă a Maramureșului istoric. Geamurile vagoanelor erau cu perdele groase ce nu permitea să vedem zona, iar accesul în coridor era blocat de soldați sovietici. Din Halmeu camuflajul s-a sistat, zărind prin geam în stânga munții Oaș și din loc în loc satele de la poalele munților. Am coborât la Satu Mare și apoi am continuat călătoria cu trenul până la Timișoara.

În ziua următoare sosirii acasă, am fost la piață cu mama pentru cumpărături. Totul era foarte ieftin căci schimbul s-a făcut pentru o sumă foarte mică, astfel că pentru câțiva bani am făcut o aprovizionare substanțială.

A început și școala ca elev în clasa a patra de liceu, cu un program care pregătea și așa zisul "mic bacalaureat", ceea ce m-a determinat să reduc mult activitățile extrașcolare.

La sfârșitul anului am fost trezit de un zgomot sinistru, urlatul bocind al domnului Gridenoc. Jelea abdicarea regelui, el care a mai trăit un eveniment de acest gen în Rusia. Se putea desluși: „Nu se poate țară fără Rege”. Așa am aflat de instaurarea Republicii Populare Române, ceea ce nu a adus schimbări în starea noastră, viața desfășurându-se în făgașul obișnuit.

La sfârșitul anului am auzit de hotărârea Națiunilor Unite privitoare la împărțirea Palestinei în două state, evreu și arab, decizie urmată din nefericire de razboiul de independență. Eram la școală când într-o zi de mai, după cursuri, într-o atmosferă sărbătorească și de entuziasm, directorul liceului ne-a adus la cunoștință că după o absență de aproape două milenii a reapărut pe harta lumii statul Israel, proclamat la data de 14 mai 1948.

În timpul vacanței, majoritatea timpului am petrecut-o în atelierul de tâmplărie ajutându-l pe tata. În pauzele de lucru mergeam la parcul de alături, piața Crucii, unde întâlneam cunoștințe de vârstă mea care mi-au devenit prieteni, Radu Cristodorescu, Dirina, Smărăndescu, Nelu Enescu, frații Tocaci, Virgil Puicon. De cele mai multe ori disputam meciuri de cap, pe echipe sau discutam despre fotbal, între noi fiind neînțelegeri căci unii erau fani ai CFR-ului, alții țineau cu Poli.

Eram în plină vacanță de vară, când o știre bombă ne-a descumpănit. S-a anunțat reforma educației. Nu știam decât vag în ce măsură ne afecta, mai ales că majoritatea dintre noi au terminat clasa a patra de liceu, cei mai mulți la Loga. Ceea ce mă afecta personal a fost desființarea Liceului Israelit. Clădirea a fost destinată unei alte școli. Se auzea că având în vedere existența celei mai bine utilitate săli de gimnastică din oraș, profilul va fi cel sportiv.

Desigur, independent de acest eveniment, s-a finalizat și mutarea noastră într-o locuință adecvată. Pentru banii de care dispuneam cumpărarea unei case a fost imposibilă, în schimb contra unei filodorme substanțiale am obținut o locuință într-o casă naționalizată.

Familia Schneider in 1947

Așa că, într-o dimineață de sfârșit de august, un camion adus de Otto s-a oprit în fața apartamentului nostru și a încărcat tot ce era în casă. Curtea s-a umplut de vecini, femei și copii, doamnele Leucean, Salyo, Gotter, Ohrenstein, Toth și copiii Robi, Pipi, frații Leucean. Nu erau triști căci știau că mergem la mai bine.

Lângă șofer s-a urcat Edeș iar eu m-am urcat în spate. Am ieșit din curte, am rulat pe strada Ion Vasi până la piața Axente Sever, am cotit la stânga pe Feldioara până la Piața Lahovari, apoi pe bulevardul Mihai Viteazul, de unde am mers spre parcul Doja pe strada Rozalia, am ocolit spre dreapta lângă capela cu același nume pe strada General Moșoiu, până la numărul 11.

Am ajuns !

EPILOG

De la cele scrise în această culegere de eseuri a trecut mai mult de jumătate de secol. Generația de adulți din acea perioadă nu mai există, copiii lor sunt acum de generație vârstnică.

Și Timișoara s-a schimbat, străzile pomenite au în cea mai mare parte alte denumiri. Populația Timișoarei de atunci era de aproximativ 100.000 locuitori, din care 10 % evrei. Azi sunt peste 300.000 locuitori din care cam 0,1 % sunt evrei, majoritatea peste 65 de ani. Condițiile de viață, starea socială și nivelul civilizației sunt cu totul diferite.

Tineretul de azi nici nu-și poate imagina cum a fost atunci iar vârstnicii de acum nu pot înțelege concepțiile și năzuințele nepoților lor. Dar așa a fost dintotdeauna, de la Adam și Eva și în continuare, până în vecii vecilor. De aceea e bine să cunoaștem ce a fost și să înțelegem că prezentul de azi este trecutul pentru viitor.

Au fost aceste cugetări o motivație suficientă pentru cele scrise ?

Cred că DA !